

ТРИЗБУК - REVUE HEBDOMADAIRE - TRIDEN'T
UKRAÏNIENNE

Число 17-18 (75-76), рік видання III. 24 квітня 1927 р. Ціна 3 фр. (Prix 3 fr.)

Всім читачам і співробітникам своїм, землякам на чужині, в розсіянні і там, на далекій Україні сущим, засилає редакція «Тризубу» своє найширше привітання з Святами Великодніми і бажає їм стійкості, незломної сили духовної і витривалості в нашій непереможній вірі в близьке воскресення Самостійної Держави Української.

Христос Воскрес!

Воскресне і Україна!

Париж, неділя, 24 квітня 1927 року.

«В своїй буденній праці ви не уявляєте собі, товариші, що поруч з радянським урядом робітників і селян є за кордоном ще другий «уряд» УНР Симона Петлюри — «уряд» без території, без людей. Але цей «уряд» готується за допомогою Чемберлена знову спробувати зруйнувати наше будівництво, пошкодити трудящому людові йти мирним шляхом до соціалізму.

«Щоб остаточно знищити цю небезпеку, ми мусимо не тільки покласти надію на червону дипломатію та її переговори, але й стежити за тим, щоб у нас тут не було прихильників нової боротьби з нами, прихильників спілки з буржуазією.

«Хай це не здається вам якоюсь абстракцією, але є у нас ще й досі люде, що схиляються до петлюрівщини, прихильники дрібно-буржуазного устрою, що провадять підпільну роботу. Вони заявляють себе оборонцями національної республіки, ніби незалежної від Росії, а на ділі — незалежної від диктатури пролетаріату». («Пр. Пр.», ч. 59, з 11 березня 1926 р.).

Так промовляв рік тому назад пан Чубар на з'їзді українського комсомолу, малюючи трудне становище, в якому знаходиться окупаційна влада на Україні.

І от за нами рік терору, боротьби невпинної з «петлюрівщиною», з «шовінізмом», з «ухилами націоналістичними», рік «чистки непевних елементів», дбайливо переведеної Москвою, «чистки», що торкнулася самих верхів, — там.

Підступу, провокації, розкладової роботи, нарешті, — страшного злочину — вбивства найманою рукою того, хто був втіленням ідеї незалежності України, ідеї української державности, — тут.

Все зроблено, щоб знищити УНР, щоб раз на завжди покласти край страшній небезпеці для московського імперіялізма, небезпеці, яку уявляє для нього незалежна Україна. І все це полегшувалося тією атмосферою давньої байдужности Європи до визвольних змагань поневолених північним колосом народів.

Рік надлюдських зусиль Москви «вырвать с корнем». І от перед нами звіти з останнього з'їзду совітів у Харькові. Нам доведеться певно, ще над ними докладніше спинитися, а тут зазначимо, що весь з'їзд пройшов в тривожних настроях, викликаних визвольними змаганнями нашими; що всі наради точилися під знаком боротьби з «петлюрівщиною», що промови «власть імущих» оповіті були погано прихованим смертельним страхом перед неминучим кінцем. Тим кінцем, що його несе окупації нова міжнародня кон'юнктура, яка, оточуючи поволі совіти звідусіль залізним кільцем, висовує на перший план справу визволення України та Кавказу.

Хто читав промови Кагановича, Чубаря, Петровського, той знає, що тема їх майже одна. Це заперечення існування на Україні сепаратизму — «жадна сила не відірве України від Радянського Союзу», — запевняє Чубарь («Пр. Пр.», ч. 79 з 8 квітня 1927 р.). Це полеміка з еміграцією, намагання запевнити всіх в збройній силі червоної армії; бажання прихилити до себе світову опінію, намовити Європу договоритися «з справжніми господарями — з робітниками й селянами України та інших радянських республік» («Пр. Пр.», ч. 79) — читай з Москвою, — замість договорів «з тими пройдисвітами, що не мають жадних прав і підстав давати будь які обіцянки» («Пр. Пр.», ч. 79). Це страхи перед небезпекою зовні — «політикою ворожого оточення радянських республік» («Пр. Пр.», ч. 79), перед тим, що «в Польщі є мілітаристські угруповання, які порозуміваються тепер з петлюрівцями» («Пр. Пр.», ч. 79). Це страхи перед небезпекою внутрішньою, перед тим, що «українська еміграція знову збирається вдертися на Україну», страхи перед «організацією «повстань»» («Пр. Пр.», ч. 79).

Є «де-хто», — констатує Чубар, — що «добивається відтягти Україну від Союзу», «зруйнувати радянський Союз», не тільки на Україні, а й на Кавказі та в Азії, «де-хто», що «провадить роботу в справі готування «звільнення України» з під «ярма» Москви» («Пр. Пр.», ч. 79).

А що до того, що діється у себе вдома, то тов. Петровський мусить одмітити, що «активність буржуазних елементів, куркулів, на селі також виросла» («Изв.», ч. 79).

Чубар говорить про «злочинні дії ворогів радянської влади», великі пожежі та вибухи на заводах («Пр. Пр.», ч. 81).

Але найпоказніші для характеристики того, як почувають себе окупанти на Україні, признання тов. Кагановича: «ми знаємо, що за

кордоном у нас є багато ворогів, але і тут є такі, що чекають на крах Радянської влади, використовуючи для того всі наші труднощі, як господарчі, так і в справі національної політики» (Пр. Пр., ч. 79).

Минув рік, і не тільки «остаточно не знищено цю небезпеку», але вона прибирає ще конкретніші форми. За кордоном по старому веде свою визвольну роботу уряд УНР, зміцнений ближчим контактом з урядами інших поневолених народів. І робота та знаходить тепер ґрунт сприятливіший в новій політичній кон'юктурі в Європі, що мусить таки перейти до активної боротьби з червоною загрозою.

Але що найгірше для совітів це — оті «де-хто», оте «але й тут є такі», оте глибоко внутрішнє незадоволення, оте наростання опозиційних сил на Україні, що його викликає політика Москви та що воно знаходить собі підсилення в тій праці, яка провадиться за кордоном, в свою чергу зміцнюючи її.

* * *

Як повідомляють галицька, польська та українська, преса, у Львові, з ініціативи якихось невідомих ближче ширшому українському громадянству «безпартійних» людей, відбувся мітинг протесту проти Польщі, Румунії та Чехословаччини з приводу їх політики що-до національних меншостей. Мітинг несподівано закінчився тим, що з нього пішли маніфестувати перед будинком львівського чеськословацького консулату,

Нам не йде зараз про справу по суті. Думка «Тризуба» що-до названої політики наших сусідів відома читачам, і ми не маємо наміру повторювати її з приводу львівського факту, — і то тим більше, що, як нам здається, ця політика і цей факт, мабуть, таки не мають нічого спільного між собою.

Уже перші вістки про протест та демонстрацію примусили всіх людей, що вміють думати та розбиратися у справах, дуже сторожко й недовірливо поставитись до львівських маніфестантів. Справді, протестують проти Польщі, Румунії та Чехословаччини, — але чому об'єктом ворожої маніфестації вибрано одну останню?

Та мало того. Львівські маніфестанти протестують проти всіх держав, що до їх складу ввійшла хоч маленька частина української території, одночасно, як води в рота набрали, усі вони мовчать про ту державу, що окупувала збройною силою сотні тисяч квадратних кілометрів нашої землі, підбивши під свою владу десятки мільйонів українського населення. Цей останній факт викликав найбільший сум-

нів і найбільше запідозріння що-до мети та намірів львівських маніфестантів. На запитання: *cui prodest?* — кому це корисно, — сама собою вставала відповідь: — СССР!

Факти говорять за те, що відповідь ця цілком справедлива. Бо ж зараз же після львівської звістки розійшлися по світу й повідомлення з Парижу. Майже одночасно з мітингом у Львові відбувся такий самий мітинг протесту й у столиці Франції. З тою тільки різницею, що до львівського протесту закликали якись «безпартійні», а в Парижі усе зробили новоспечені товариші українського й не-українського походження, які з запалом неофітів говорили протестні промови; інші товариші виносили резолюції, а всіх разом благословляла рука присутнього на мітингу представника УССР. Була ще й та різниця, що паризькі протестанти не зважилися на ворожу демонстрацію перед яким будь консулатом, — тому може, що французька поліція жартів не любить, а нести маніфестаційні жертви було нікому.

Отже, яку мають ціну львівські події та які думки викликають вони в українського політика? Ціна їм нікчемна, а думки, що нав'язуються до них не добрі. Жадного сумніву немає, що ми маємо справу з московською провокацією. Ясно, як день, що інсценуючи вказані мітинги, большевики намагаються досягти двох цілей: 1) посварити нас з чеськословацькою опінією, що й без того не дуже то тверда що-до українського питання, і 2) лукавою обороною наче б то національних інтересів — поглибити ту політичну розколину, що за останній час означилась між українцями з Галичини та українцями з Великої України.

Цієї акції не треба і не можна легковажити, бо ж вона вже дає певні, — і то неприємні наслідки. Чеська преса, наприклад, перші ж звістки про львівські події коментувала в такий спосіб:— ми їм університет, ми їм академію, а вони нам вікна б'ють. — Бо ж таки справді вікна збирались бити не іменем большевиків, а іменем українців, хоч би й «безпартійних». З часом, звичайно, все виясниться, але після такого вияснення завжди зостається на душі якась гірке та неприємне почуття.

Так само й з поглибленням галицько-української розколини. Ворог наш дуже добре знає, в яких місцях треба заганяти клинки, щоб поширити розчах, і львівські події — може найкращий зразок того, з якою доцільною підступністю вміє працювати Москва, протиставляючи і на зовні і з середини, — одну частину українства другій.

А Москві тільки того й треба. Передчуваючи недалеку уже бороть-

бу з Європою, розуміючи, що вся їх майбутність залежна од того, як поставиться до цієї боротьби Україна, — большевики завчасу готують для себе, — оскільки то для них можливо, — добрі умови. Знаючи добре, що там, на зневоленій ними нашій батьківщині їм не знайти союзників у народі, вони шукають їх у тих кількох українських провінціях, що залишились по-за межами СРСР і не зазнали ще большевицького катування. Шукають їх, часом і знаходять, зменшуючи тим українську силу, таку потрібну на часи останньої боротьби.

Методи старі, як сама Москва, і нам, українцям, дались вони в знаки. Мусіли б тому українці, хто б вони не були, хоч трохи про історію пам'ятати. Під Москвою, правда, можна досягти навіть і соборности, але це буде соборність невольників.

Пам'яті П. І. Чижевського.

Ми присвячуємо це число пам'яті П. І. Чижевського. Не можемо ми сьогодні, звісно, у весь зріст намагювати його постать, навіть подати докладний огляд його життя, повну його характеристику. Статті наших співробітників дають де-який матеріал для цього, підкреслюючи ті чи інші моменти з його життя, ті чи інші риси його характеристики.

Але віддаючи належне пам'яті видатного громадського діяча, державного мужа, борця за незалежність України, редакція «Тризуба» почуває ще особливий свій внутрішній обов'язок схилитися чолом перед його могилою: це в його хаті в Женеві зародилася ідея нашого видання за кордоном, це там разом з покійним С. Петлюрою та ним обмірковували ми докладно програм журналу, спинялись над його планом, тахничними деталями. Тоді брак коштів став на перешкоді цим заходам, і тільки пізніше пощастило здійснити їх. Павло Іванович не діждався першого числа «Тризуба», і ми в його особі позбавились не тільки цінного співробітника, але й вірного приятеля та широго дорадника, одного з ініціаторів справи.

Нехай же нижче подані сторінки будуть висловом нашої глибокої вдячності і широго пошани незабутньому небіжчикові.

„Дух бодр“.

(Пам'яті П. І. Чижевського).

17-го квітня 1925 року в Женеві спочив навіки Павло Іванович Чижевський.

Пройшло два роки з того сумного дня, а як жива стоїть перед

П. І. Чижевський † 17.IV.1925.

очима його постать. Згадується все пережите разом. Вертається думка до останнього побачення, коли прощалися з ним, виїздячи з Женеві в осени 1924 року. До болю ясно встає в пам'яті хмарний і м'який весняний день — Велика П'ятниця. Той день, коли, насилу вирвавшись з Парижу, приїхав я одвідати його, тяжко вже й безнадійно хворого, і не судила доля — застав тільки тепле ще тіло його. Він вмер за кілька хвилин перед тим в кантональному шпиталі на самоті. Гіркий сум огорнув душу. Так хотів ще раз побачитись і не привів Господь... Довелося вкупі з невеличким гуртком земляків одпровадити

його на спочинок на кладовище St. Georges в тій Женеві, з якою зв'язано у нього було стільки споминів з молодих літ.

Вже два роки, як нема між нами Павла Івановича, такого близького, рідного, яким став він за довгі літа спільної праці і надто за останні часи спільної неволі.

Стільки пережито разом. Низкою проходять спомини...

Давне й недавнє минуле. Часи перед війною. Київ. Світлиця у «пана» проста й ясна, така знайома до дрібниць. В цьому затишному будинкові Є. Х. Чикаленка, що відступивши од вулиці ніби ховається за невеличким садком, духовний центр України, її штаб; з ним зв'язано все, що розпочинається на Україні чи що робиться для неї. В ньому можна було зустріти усіх, хто брав діяльну участь в тодішньому національному житті. Тут засідає Рада ТУП'а (Товариства українських поступовців), організації, що об'єднувала всі живіші сили; тут відбуваються його з'їзди і делегатом з Полтави, звичайно, Павло Іванович...

Перший рік війни в осені. На Україн'і все мовчить і голосу подати не може. Московська вакханалія в Галичині. Проби якось подати світові ознаки життя, запротестувати через Думу. Народи з нашими земляками в Петербурзі, давніми і незмінними представниками і заступниками — О. Лотоцьким та покійним уже П. Стебницьким. Розмови з російськими поступовими колами в закурених, неохайних кімнатах трудової фракції, з яких, звичайно, нічого не вийшло. Од них — Керенський, Дзюбинський, Соколов, Колюбакин, що незабаром загинув на фронті. Од нас з Києва — небіжчик В. Науменко, Д. Дорошенко та інші, кого так часто згадуєш і чиє ім'я не хочеш називати, з Одеси так само покійник уже — др. Луценко, з Полтави — П. Чижевський, що все кинув і приїхав на два дні до Петербургу...

Тарнів, такий усім відомий, наради і праця, і злидні вигнання... Напівбезсонні від недугу ночі в розмовах на стільцях в «роскішному» салоні уславленої Алеї Руж в Варшаві.

Каліш, Табор. Зелені свята. На шляху за дротами струнко вишикувалося військо без зброї, але ще міцне духом. Сьогодні свято «залізного стрільця». Перед старим похилим міністром, що приїхав од імени уряду привітати козацтво, бадьоро і вправно проходить церемоніальним маршем Залізна дивізія...

І от Відень. Павло Іванович розривається між роботою в Національнім Союзі, Товаристві прихильників Ліги Націй, та партії с-ф. (р.-д.). Затишне, сояшне і приємне в осені та холодне взимку його маленьке помешкання на Дорнбасі. Дорнбах — чиста, тиха і мила околиця віденська; під самим чарівним Wienerwald'ом, що аж горить на осінньому сонці і вабить до себе око роскішними своїми шатами весь у золоті та пурпурі. І от на тому самому Дорнбасі, прославленому П. Кулішем в його поемі «Про курку з курчатами» через п'ятдесят год знову сходиться гурток українців «на раду тиху, на розмову», творити, хоч і іншими способами, те саме діло.

Згадується Рабенштейн, де бідував тоді Є. Х. Чикаленко й куди ми разом з Павлом Івановичем приїхали якось в осені одвідати його.

В закинутому в Альпах селі, над гірським жвавим потоком, в спокійній долині, залитій сонцем, тіж самі думки, тіж самі розмови, тіж самі теми, ведеться далі та сама справа, що колись розпочалася в Києві...

Нарешті Женева. Затишна, сояшна хата над блакитним озером у «Вікторії», де жив, побивався і мучився від слабости Павло Іванович, де стільки разом пережито, передумано, обмірковано, обговорено.

І от вже два роки, як його немає. Ніколи вже не стану я на розмову з ним, завжди живу, цікаву і змістовну, повну широких планів, далеких проектів... Ніколи не знайду вже в скринці листа од нього, гарячого, живого, терпкого іноді... Два роки, як його нема з нами, а й досі боляче і досі трудно помиритися з цим. Навкруги — ніби коло смерти. Скільки їх, тих, од кого вчилися, з ким разом боролися, з ким поруч працювали. А. Вязлов, Ф. Матушевський, П. Стебницький, Д. Маркович, З. Левицька, О. Саліковський і нарешті свіжа ще могила С. Петлюри... Одходить поволі стара гвардія, а з нею скільки і тих, що стали на працю національну пізніше, о 1-ій, і о 3-ій, і о 9-ій годині. Скільки тих борців загинуло на полі бою, в Чека, з голоду і виснаження і там, в рідному краю і тут, на чужині. І кому з нас першому іти далі їх слідом? і чи знайдуться в останню хвилину хоч свої люде, земляки навкруги, чи яка свята душа розважить і потішить в останнє?

Тяжко писати і зараз. Не можна ще дати оцінки повної діяльності П. Чижевського тепер. Допіру коли буде упорядковано його спадщину духовну, коли буде переглянено архив, коли поділяться спогадами всі, що знали про його, ближчі його товариші по роботі, тільки тоді стане перед нами справжня його постать.

Кого ми втратили? Яка сила одійшла од нас? Може де-яку одповідь на це ми матимемо, коли нагадаємо де-кільки етапів з його життя та наведемо де-які риси з його характеристики.

Син землі, органічно з тією землею звязаний, що їй оддав найкраще, що було в нього, господар сільський, що думкою завжди повертався в рідні Ціпки. З-за молоду військова школа, далі старшина-сапер в Києві. Студії за кордоном, в університеті в Женеві, осередку тодішньої української еміграції, знайомство з Драгоманом им. Едома, на дорозі по професури, та вчену кар'єру перебиває заслання на Сибір. Роки в Березові — сувора школа життя. Знов рідний край, праця в земстві, де він особливу увагу віддає заходам здобути своємународові рідну школу, що виявилися свого часу у відомих ухва ах, петиціях то-що. Чижевський у нас один з перших разом з покійними вже Ф. Матушевським та І. Полторацьким в ту добу, коли наше громадянство зрозуміло значіння економічної підвалини національної роботи, віддав свої сили цій праці, в Полтавському банку взаємного кредиту. Ширші обрії, що відкрилися перед Україною після першої російської революції, вивели П. І. на широке політичне поле. Разом з покійним І. Шрагом та В. Шеметом він організатор і один з лідерів української Громади в 1-ій Державній Думі. Позбавлений права за Выборг, він не проходить до 2-ої Думи, але і в її Громаді він секретарь, він — *nervus tenens*. На той час припадає його діяльне співробітництво в «Українськомъ Вѣстникѣ». Один з активніших членів ТУП'у, на з'їзди якого

завжди вносив щось своє живе. Велика революція і відродження української державности, і Павло Іванович за кордоном. Він Голова Торговельної Палати в Швейцарії, де дбає про те, щоб зміцнити молоду нашу державність на економічному ґрунті. Національний союз у Відні, з'їзд парламентаріїв українських, українське т-во прихильників Ліги Націй, закордонне бюро партії с.-ф. (р.-д.) — це ті сфери, в яких працює він у Відні. Особливу увагу його з самого початку забрало т-во прихильників Ліги Націй і в останнє делегатом від його, вже тяжко хворий, пересилкючи себе, їде він на конгрес до Ліону в літку 1924 року. Нарешті міністр фінансів УНР в надзвичайно тяжких умовах еміграції, він все робив, щоб здобути потрібні кошти. Він перебув усі пригоди, витерпів всі злидні і зостався на тій постаті, що раз зайняв, до кінця: міністром УНР він і помер.

З цього голого переліку ми бачимо, що справді «La Tribune de Genève» мала рацію, коли в короткому некролозі писала, що «Україна втратила одного з найактивніших своїх патріотів».

Це був типовий українець. Упертий, в'їдливий, часами різкий, надто з ворогами чи тими, хто був йому не до вподоби, м'який до своїх, до кого ставився добре. Іноді терпкий, гострий але завжди щирий.

Не один певно згадає з подякою ту допомогу в критичну хвилину, що мав од покійника. Глибоко едячен і я, згадуючи, як він, сдригаючи у себе, оста нім поділився з нами, коли ми опинилися в Швейцарії в скрутному становищі. Чижевський — аскет в житті, хоч життя і його приємності по суті любив, і коли можна їх не цурався, ніколи не дбав про себе і умів до краю обмежувати свої і так невеликі потреби. Він думав не про себе, а про справу та про тих, хто тій справі служить. У мене перед очима лежить його рахунок з отегю за останні часи. Дивлюся я на цей маленький страшний папірець і не можу зрозуміти, чим і як держалося на світі це вимучене тіло. Тільки духом, а він був у його міцний.

Світлий і ясний розум. Натура од природи багато обдарована. Яка наукова сила загинула в Чижевському, що на інше віддав себе, видно з того, що на його юнацьку працю з хемії посилається Менделєєв. Видно з того, що ще й тепер оце нашому землякові, що студіював в Женевському університеті, старий професор, довідавшись, що він українець, згадував про його земляка, — Tchijevsky, — що 40 год тому назад студентом цього самого університету написав таку блискучу роботу з хемії.

У нього був безперечний літературний хист. Його фельетони в «Волі» відзначалися справжнім дотепом і правдивим гумором; те, що надруковано у «Л-Н-Вістнику» показує в ньому справжнього белетриста. Невикінчена, на жаль, а широко ним закроена хроніка рідного села, що мала показати той ґрунт, в який глибоко пройшли коріння українського руху, що вирости звідти він дав такий пишний цвіт в наші дні, — ці уривки, коли з'являться в світ, ще раз підкреслять, що не аби-яку силу втратила в П. Чижевському і наша література.

Завжди повний ініціативи і енергії, він ввесь в'даний справі. Незломна віра в нашу перемогу додавала йому сили перебути всі пригоди. Але в ту перемогу він не тільки вірив, він усе робив, щоб її наблизити; і працездатність його, не зважаючи на тяжкі страждання від хвороби, примушувала просто на себе дивуватися.

Образ Павла Івановича духовний не був би повний, коли б ми не згадали, що останні роки, ця людина була тяжко хвора, гірко страждала фізично, але ця слабкість, що звела його і в могилу передчасно, ніколи, ані на хвилю не зламала його твердої волі.

Це про нього справді можна сказати — «дух бодр, плоть же немощна».

П. Чижевський був типовий українець, але вихований в Європі, справжній європеець. І от оце європейське виховання, що зробило з багатого обдарованого сина ситої української землі глибоко культурну людину, оце виховання позначилося на всій духовній постаті П. І., наклавши свою печать на все його поведження, на всю його діяльність.

Вже зовнішнє це виявлялося в тому, що він володів вільно в слові і на письмі французською мовою; і ця можливість вільно зноситися з чужим світом, така природна і така потрібна в культурних відносинах, особливо цінна у нас, серед нашої без'язкої інтелігенції.

Далі, Європа дала йому те, що зветься р о б о ч о ю д и с ц і п л і н о ю, вміння працювати, розкласти і використати свій час, дати лад своїм матеріалам, завжди все потрібне мати на поготові. Нема чого й казати, яке значіння має ця дисципліна праці для економії часу і сил, і як нам її, того порядку внутрішнього і зовнішнього, бракує.

Те, що він пройшов європейську школу, те, що він пережив молоді літа за кордоном, позначалося і на його політичній діяльності. Діяльний член партії, активний політик, досвідчений парламентарій з великим стажем, розуміючи значіння партії в політичному житті, він ніколи не дозволяв їй, її інтересам заслонити інтереси держави. Завжди і всюди він проповідував той принцип — нація над партіями, держава над класами, — що об'єднує всі здорові елементи нашого народу.

Щирий патріот і глибокий державник, він розумів вагу державних форм життя, цинив ті здобутки, що ми їх досягли в боротьбі за незалежність, значіння існування правительства УНР, і умер вірним до кінця.

Типовий українець, глибокий європеець. Таким був П. Чижевський.

Образ вірності до кінця, витривалости, незломности духа бодрого в кволому тілі, праці неперестанної і віри непохитної зостався нам по йому.

Він зробив своє і життям своїм, своєю смертю подає всім нам науку, а надто нашій молоді.

Як колись П. Чижевський, один, так сьогодні тисячі нашої молоді студіюють за кордоном. І нехай же їм життя Чижевського стане за зразок. Нехай ідеалом для них буде суцільний українець, до останнь-

ого атома своєї душі перейнятий рідною стихією і разом з тим глибоко захоплений старою європейською культурою. Нехай кожен із них, йдучи його слідами, засвоїть добре хоч одну світову мову, що одчинить перед ним двері в широкий світ. Нехай кожний подбає про те, щоб виробити в собі оту робочу дисципліну. Нехай кожен, зостаючися тим, чим він є по своїм політичним переконанням, зробиться державником в європейському розумінню цього слова, що вище над усе ставить — державу.

І тоді швидче, ми в тому глибоко певні, укохана ним Полтавщина прийме в рідну землю намучене тіло одного з найкращих синів України.

Вяч. Прокопович.

Уривки з пам'яті.

(на могилу П. І. Чижевського).

Петербург 1906 року. Збори української фракції першої Державної Думи на Рождественській вулиці. Серед усього складу фракції, що налічує біля п'ятидесяти чоловік, видно лише трьох інтелігентів — І. Шрага, В. Шемета та П. Чижевського; решта — селяне, серед яких визначаються постаті Г. Зубченка, М. Онацького, І Тарасенка, С. Тарана, А. Грабовецького, — все імена колись популярні, навіть гучні. В цілому настрою фракції конкретно відчувається, як пробуджується приспаний дух народу, як повстають поки що неясно — мрійні плани його визволення. Свіжі, гарні, незабутні настрої, але ще не тверді, не певні в собі. Люде, свіжо взяті од самої землі, із щой-но пробудженою думкою шукають підпори, проводу. Очі їх з вірою, з пієтетом звертаються на двох людей, що стали близькими, рідними, — на кремезного Іллю Шрага та на протилежного з вигляду, скромного Павла Чижевського. Це дві історичні постаті народніх провідників у першому російському парламенті, справді народньому, справді демократичному...

Розгон Думи — і обидва ті провідники спокутували в'язницею перший парламентарний стик української інтелігенції з своїм народом..

Довго не бачив я по тому П. І. Чижевського, лише зрідка листувався з ним — здебільшого у справах, що вимагали інтервенції в урядових установах. Жив він на своїй Полтавщині, позбавлений прав тормою, але непримиримий і невтомний, як і раніше. Віддаючись громадській праці в земстві, в кооперативній справі, він виявляє особливу діяльність в таємному товаристві ТУП (товариство українських поступовців), що організаційно об'єднувало найбільш активні українські елементи, та в партії р.-д., якої був він завше гарячим членом. Як із акумулятора енергії, виходять од його все нові та нові плани, проекти, ідеї, ними захоплює він і ближче оточення і своїх кореспондентів, спонукає їх до нової акції.

Настає революція. Бачу Павла Івановича у Києві, куди приїздить він на засідання Центрального Комітету партії с.-ф., на короткий час, бо цілою істотою своєю звязаний він з рідною Полтавщиною. І бачимо,

П. І. Чижевський в Женеві.

що в той демагогічний час партія с.-ф., з її скромними гаслами найбільше голосів на виборах здобула як раз на Полтавщині.

Павло Іванович — голова економічного представництва України в Швейцарії. Поруч з своїми офіційними обов'язками провадить він широку громадську діяльність, — засновує український клуб, виробляє план скликання закордонного українського конгреса, збирає гроно партійної групи.

Хвороба, тяжка, невмолима хвороба, що день за днем точить здоровля, підриває сили. «Плоть немощна», але дух завше бадьорий, — підтримує настрої, витворює плани акції. Ця активність в немощному тілі, в якому дух ледве держався, дає себе з якоюсь особливою експресією знати у Відні, куди П. І. переїхав 1921 р. з Швейцарії. Хворість, матеріальні нестатки не підкопують тої енергії. Як голова закордонного Бюро партії с.-ф., напружено працює він над скликанням партійної конференції. Бере участь в діяльності Українського Національного Союзу, як заступник голови його, так само діяльну участь приймає в Т-ві Ліги Націй. Але найбільше праці віддає він організації Конгреса Парламентарів, який і відбувається у березні 1922 року.

Знеможений до краю, не одмовляється він од участі в уряді УНР. І з товарищами по праці мужне поділяє у Тарнові тяжку долю страждань моральних та матеріального бідкування.

1923 року я в останнє бачив його, коли він переїздом до Швейцарії був у Празі. Фізично це був уже ходячий труп, але дух був так само

свіжий і бадорий, як і тоді, коли з молодими силами провадив він революційну роботу, що завела його на сибірське заслання. Та сама енергія, ініціатива думки й акції, навіть той самий незмінний «ундєрвуд» на столі для широкого невтомного листування. Дні його було вже пораховано, а всі свої ідеї закроював він в таких масштабах, наче ще десятки літ мав би їх переводити.

Невимовно тяжко було дивитися на агонію немощної оболони мідного духа. А прощатися з ним було ще тяжче. Коли потяг з П. І. зник у темній пащі тунеля, то вже тоді здавалося, що це прийняла його на віки могила...

Та і невимолений недуг не так легко зміг подолати цю непобориму натуру, — ще більш року прожив П. І. на здивування усіх, хто його бачив, і самих лікарів.

Постать П. І. Чижевського займе в історії українського громадського життя почесне місце. Людина глибокого переконання й енергії, він завше оживлював ті ділянки життя, в яких брав участь. Натура рухлива, активна, він творив рух та акцію в тих справах, за які брався. Зломити його енергію не змогла ніяка сила, навіть тяжкий, гнітючий, безнадійний недуг. Для характеристики його незломної натури досить навести уривок з одного його листа, який зараз передо мною. «Один наш український, чи напівукраїнський вояка, старий Драгоміров, визначний військовий психолог, — писав П. І., — в тактичних та стратегічних своїх скоромовках висловлювався між иншим так: «як би там тобі погано не було, але пам'ятай, що й ворогові не мед». І скільки разів, — продовжує П. І., — мені доводилося переконуватись у великій мудрості цієї філософії самого життя, починаючи з дрібниць ріжного роду до справ найбільшої державної ваги... Не робиться так, як бажалося б, робиться багато непотрібного, навіть гидкого, але робиться щось і доброго... І треба тільки до останнього менту, до останньої краплини всіх сил, до вичерпання всіх моральних та матеріяльних засобів прямувати до мети, пам'ятаючи, що вона може й не так далеко од нас та що й «ворогові не мед». В жорстокій затяжній боротьбі найчастіш доводиться тонути на березі — в той самий мент, як і ворог, зовсім знесилений, готовий уже був скласти зброю».

Це «філософія» усього життя небіжчика П. І., і з неї черпав він свою невичерпану життєву енергію у найтяжчих обставинах. Хоч в громадській роботі надто багато енергії ростикається безпослідно в повітря, але історія зафіксує досить багато і цілком реальних, життєвих наслідків енергійної праці Павла Чижевського, невтомного українського громадянина-патріота.

О. Білоусенко.

Перегорнута сторінка.

(із спогадів про П. І. Чижевського).

Не можна не згадати про Павла Івановича Чижевського. Поволі відходять від нас ті, перед котрими ми, молодші, почуваємо

великі зобов'язання. Це вони проказували нам шлях до національної свідомости, вони ж і ті перші для нас, що безпосереднє зв'язані з нами в ділянці національно-політичної праці на Україні.

П. Чижевський, Ф. Матушевський, Л. Жебуньов, Д. Маркович і інші, — це ж ті постаті, котрим сьогодні належить велике признание українського народу за їх слово, за їх чин, за їх участь в українській визвольній боротьбі.

Коли пригадати минулі часи до і після 1905 року, то треба признатись, що тільки бути українцем, признавати себе українцем, треба було мати не тільки одну відвагу, а й віру в те, що ми переможемо, що час визволення нашого близький і що справа наша певна.

Повний такої віри і відповідальности за свою працю і був Павло Іванович Чижевський. Покійного особисто я ближче пізнав уже на еміграції, хоча знав його добре й раніше. Пригадуючи собі Павла Івановича, — хочу оповісти про одну зустріч з ним в 1915 р. Було це в літі. Часи жакливої війни. Жорстокі втиски проти українців і проти всього українського. Здавалось тоді, що справа наша програна і одсовується на невідомі часи.

В українським запіллі настрій тривожний, але рішучий і безкомпромисовий. В цей час довелось мені виїхати в с. Ціпки на Полтавщині, де Павло Іванович мав свій невеличкий хутір. Фіч в тім, що в тв порв серед де-кого з українських соціалістів-революціонерів виникала думка більш активно виявити свою революційну діяльність. Підготовчу працю до такої діяльности не можна було розпочати в Києві з ріжних причин. По-перше, тяжко було знайти відповідне помешкання, а по друге — не було певности протриматися довго, бо поліційне око особливо старалося в Києві. В садибі Павла Івановича малась невеличка мурована комірчина, що збудував він її собі для своєї лабораторії. Стояла вона осторонь від всіх інших будівель в садку і, здавалось, неначе навмисне була збудована для намічених нами цілей.

Оглянувши цю комірчину, не можна було нічого ліпшого й придумати для пристосовання її під лабораторію для вироблення вибухових матеріалів та потаємної друкарні нашої. Одначе на перешкоді стояло ще одно питання, — треба було мати згодн на це від Павла Івановича.

Я вирішив порадитися перед тим в своїх колах.

Погостивши два дні в родині Павла Івановича, зібрався я виїздити до Києва. Уже перд від'їздом підійшов до мене Павло Іванович і, прищуривши очі, з усмішкою запитав мене:

— Як же подобається Вам моя комірчина?

— Подобається вона мені дуже, — відповів я.

— Я це помітив. Отже скажв Вам одно: діло Ваше є святе. Гобіть.

В цей момент я зрозумів, що хоч тілом Павло Іванович був вже і за старий для в'язниці, але душею, революційним запалом він був недалеко від нас.

Свіжо встає сьогодні перед моїми очима маленька фізично й величнн душовно постать Павла Івановича. Може не завершив він по-

кладеного на нього діла, алеж і не відійшов він од нас невідомим в історії українського визвольного руху.

Списану Павлом Івановичем сторінку українська історія перегорнула, а діло його переклала на плечі інших, молодших поколінь.

І. Кумович.

Із опоминів про П. І. Чижевського.

(з а к о р д о н о м).

В половині 1919 року всі українські інституції за кордоном зачали отримувати гарно видані на французській мові бюлетені укр. торговельної місії в Швейцарії. Бюлетені ці оздоблені кольоровими національними прапорами, містили в собі силу інформаційного матеріялу про можливість українсько-швейцарських торговельних взаємовідносин, а крім того і багато матеріялу національно-пропагандійного про Україну, що показувало досвідчену руку працюючого на народній ниві, який мав бути їх автором.

І дійсно автором їх, як і фактичним керівником торговельної місії у Швейцарії був такий досвідчений заслужений працюючий, як П. І. Чижевський, що на скромному і далекому від політики становищі члена торговельної місії, зумів більше зробити для популяризації нашої справи, ніж ціла низка наших дипломатів, озброєних грамотами, рекомендаціями і не аби-якими матеріяльними засобами. Але граця П. І. Чижевського в Швейцарії не обмежилася лише цими бюлетенями та цим національно-політичним напрямком. Він, знов таки, не в примір иншим дуже багато зробив і в дорученій йому торговельній справі. Людина щира, громадська і ділова, він увійшов в тісні приятелі зносини з де-якими ролами швейцарських промисловців і ці добрі зносини і атмосфера взаємного довіря заховались з ними до самої смерті П. І.

І коли б сьогодні настав момент участі рівноправної з иншими державами України в економічному житті Європі, то можна з певністю сказати, що в тих країнах, де працював П. І. ми би мали за собою не військових спекулянтів і нуворішів, а солідні промислові і торговельні кола.

Маленька скромно одягнена і зігнена тяжкою хворобою, постать П. І. з неодмінним ципком в руках була всюди однакова, як на прийняттях у банкірів і політиків, так і в його бідних кімнатках у Відні, чи в маленьких ресторанчиках, де він звичайно жигрився. Тяжко собі було уявити щось менш імпазантного і впливового, і тим тяжче уявити всю силу і імпазантність його духу і національного почуття, які відкривали перед ним всі двері і переконували найбільших скептиків.

Спочатку голова місії, потім міністр УНР, а його побут був побутом бідного українського студента і він умів надавати всім своїм тимчасо-

*Фундатори Української Громади в I-ій Державній Думі:
М. Онацький, В. Шемет, П. Чижевський, А. Вязлов,
І. Шраг, Г. Зубченко.*

вим притулкам за кордоном той характер наукової богеми, без якої ніхто з нас не згадає своїх студентських часів.

Згадується його кімнатка в Відні на Дорнбахштрассе. Стіл завалений книгами, рисунками і газетами, а тут же на ньому вечеря: чай, хліб і сало і поруч знаменита модель вітряка — власний патент, який, на здивування присутніх, зачинав крутитися же тоді, коли в сусідній кімнаті відчинялися двері. Дз і що тепер з цією моделлю, в якій надзвичайно дотепно була розрішена трудна проблема незалежності осі механізму від напрямку вітру?

В цей період свого віденського життя П. І. був організатором і душею багатьох спроб скоординувати різнородні українські сили на еміграції і звести їх на шлях спільної боротьби.

Він був одним з ініціаторів і майже беззмінним головою загальних зборів Укр. Національного Союзу у Відні і є багато причин думати, що лише його авторитету та м'ягкій примирючій повазі може завдячувати Нац. Союз своїм кількомісячним існуванням. При голові менш тактовному і менш авторитетному кожні загальні збори могли б закінчитись повним розвалом.

Не меншу роль відіграв П. І. і в з'їзді українських парламента-

рив у Відні 1922 р., де він брав участь як 6. член першої Державної Думи. Тут він також зумів внести строго ділове відношення і поруч з досвідченістю старого парламентарія та громадського діяча показав властиве йому вміння до об'єднання найрізномірніших і ворожих собі елементів.

Строго діловий в праці, П. І. був надзвичайно приємним і веселим співбесідником і товаришем.

Не маючи можливости віддаватися любимим проїздкам на коні, він віддавався залюбки пішохідному спортові, і його часто можна було зустріти на горах близько Відня в широких сандаліях-постолах і в незмінним ціпком. На таких екскурсіях він був незамінним компаньйоном і виявляв свій небуденний гумористичний таланти, якому лише обставини перешкодили зайняти визначне місце в нашій літературі.

І дійсно, для регулярних літературних праць на сатиричному полі йому ніколи не знаходилося часу. Лише на настирливі прохання, П. І. помістив у 1921-22 роках у «Волі», під псевдонімом Ціпківець, кілька фельєтонів, які були так свіжо і молодо написані, що самі хитро-розумні голови не могли догадатися, що під цим криється старенький і німецький П. І.

Не маючи можливости виступати особисто, П. І. тим більше захоплювався сатиричними і гумористичними виступами своїх колег по перу, а особливо був втішений, коли йому попалося до руц'я копія жартовливого листування у віршах між О. Лотоцьким і М. Єремівим. Він власноручно переписав на машинці ці листи і залюбки читав їх всім своїм гостям, додавши до них слідуєчі дотепні рядки:

Хоч не буде може влучно,
Списав листи власноручно
На пам'ять славних тих панів
Павло Чижевський із Ціпків.
На Дорнбаховському штрасі
У сто третьому палаці,
Року сам не зна якого,
Жовтня місяця шостого.

Цей невідомий рік був 1922 і здається останній, коли П. І. взявся за перо гумориста. В скорім часі тяжка хворість і турботи зв'язані з посадою міністра фінансів, позбавили його можливости думати про щось инше, а затім прийшов і вічний відпочинок трудовому тілу і духу.

В червні 1924 р. довелося мені в останнє побачитися з П. І. і навіть ночувати з ним в одному номері. На краю могили в тяжких фізичних муках, які цілком позбавляли його сну, він виявив стільки свідомости розуму і юнацької бадьорости, що соромно було перед ним признаватися у набутому на еміграції скептицизмі. З цією мужністю і оптимізмом він і поїхав на останню подорож до Швейцарії і певне з нею ж відійшов у вічність.

М. Є.

Готель „Victoria“ в Женеві, де жив останніми часами П. Чижевський.

Де-які спогади про П. І. Чижевського.

Уперше я познайомився з Павлом Івановичем Чижевським у Полтаві року 1916 саме, коли війна занесла мене на посаду інструктора, на осушку овочу до земства.

Наше тодішнє знайомство було коротке, бо я не довго перебував у Полтаві, та й Павло Іванович часто від'їздив до свого хутора. Тоді Павло Іванович залишив у мене вражіння розумної людини та щирого українця.

Дальші наші зустрічі відбувалися спорадично, коли Павло Іванович наїзжав до Київа, особливо під час революції та формування України.

Тісніше ми познайомилися з ним уже на еміграції, спочатку в Берні, де Павло Іванович прийшов мені на допомогу в скрутні хвилини життя, а пізніше в Женеві та Відні, де доля звела нас на довший час.

Про Павла Івановича будуть згадувати багато, бо це була цінна людина, не би-яки йорганізатор, добрий комерсант, в кращому розумінню цього слова, літератор, з широким обрієм, починаючи від поважних тем про майбутнє України, переходячи через напів-белетристичні оповідання про земельні спілки на Запорожжі і кінчаючи влучними сатиричними фельетонами.

Мені тут хочеться тільки згадати ще одну галузь його яскравої вдачі.

По освіті Павло Іванович був інженер-хемик. Учився він дуже

давно, але й до 1919 року, коли я ближче з ним зійшовся в Женеві, він часто дивував мене знанням технічних наук.

Не знаючи, чи та спеціальна технічна освіта, чи взагалі його темперамент, оздоблений величезною фантазією, штовхнули його на шлях будівництва різних пристроїв.

Його багата фантазія виплекала чимало таких проєктів. Мені особисто довелося ближче познайомитися з двома з них.

В Женеві Павло Іванович прохав мене допомогти йому в розробці де-яких деталей вітряного двигуна — турбини та пристрою для збільшення швидкості при плавбі. І тут під час довгих дебатів над різними деталями цих двох пристроїв, мені вдалося ближче познайомитися з Павлом Івановичем, який в захваті малював майбутнє рідного краю, малював добробут народу, на користь якого працював він усе своє життя.

Пам'ятаю, як він натхненно говорив про те, як би добре було поставити в кожному селі вигадану ним турбину, сполучити її з динамою і тим дати електричне освітлення й дешеву силу, і як це піднесе і культурно й економічно наше село. І все, що він говорив було здійснимо, було так красиво, що забувалася його велика фантазія і уявлялося мені те майбутнє наше українське село.

Під час цих розмов згадувалося ще де-кільки його проєктів; вони не були викінчені і не затрималися в моїй пам'яті. Усі проєкти Павла Івановича були пристосовані до нашого села і взагалі на все, що він бачив навкруги себе, він дивився з погляду користи для рідного краю.

З вітряною турбиною мало що можна було зробити, бо нам бракувало майстерні для зреалізування всіх деталей, а ще більше бракувало грошових засобів, бо без цього не можна було купити необхідного матеріалу та провадити належні спроби.

Вітряний двигун турбина, системи Павла Івановича, був, на мою думку, дуже влучний та оригінальний пристрій. Він зробив невеличку модель її з картону, і ця модель працювала дуже добре. Залишилося знайти можливість регулювати саму турбину при нагній зміні сили та швидкості вітру; ідея цієї можливості вже була, але втілити її у життя за браком коштів не пощастило.

В Женеві Павло Іванович узяв патент на цю турбину. Він мріяв зреалізувати його в Німеччині, але чи це пощастило йому, — не знаю.

Другий пристрій, на який теж було взято патента в Швейцарії, це пристрій для збільшення швидкості плавця.

Жартівливо він називав його «крильцями».

В дійсності це були крильця, що прив'язувалися плавцеві до ніг, коло ступні і мали ще перепонку, що розгорталася при посуванні ніг назад, збільшували площу опору воді і повинні були цім збільшити швидкість плавби.

Павло Іванович був захоплений у той час своїм винаходом. Перший його проєкт були дощечки, які теж розгорталися при посуванні ніг, але після спільних нарад замість дерева взяли полотно.

Було виготовлено кілька моделей, перший з них руками самого Павла Івановича, з матерії кольорів жовтого та блакитного. Був скон-

струюваний пристрій для спроб, який рисував діаграми швидкості ноги з крильцями, при різних її положеннях. Усі ці діаграми повинні були зберегтися в архіві у Павла Івановича.

Мені пригадується такий епізод.

Як відомо, Павло Іванович дуже тяжко слабував. І ось одного разу, він виїхав з Женеви до курорту на де-який час. Коли він повернувся назад, то виявилось, що їздив він не лікуватися, а робити спроби з крильцями. В Женеві цього не можна було в той час без розголосу зробити і він поїхав за десятки кілометрів і плавав з крильцями у басейні, а хлопець по годиннику вираховував швидкість.

Що сталося з цим винаходом теж не знаю.

В особі Павла Івановича загинув не аби який конструктор. Як би поставити його в кращі умови життя, як би не його хвороба, що часто підризувала його сили, то напевно Україна мала б свого визначного винахідця, який дав би світові не один інтересний новий пристрій.

Своїм великим практичним розумом, він звертався завжди до річей, практичних, але це не можна було поставити йому на хибу.

Шкода, що революція і повстання Української Держави прийшли для Павла Івановича запізно, ми б побачили ще одну сторінку його вдалі, яка занедбана була не з його вини.

О. Вільєський.

Останні місяці життя П. І. Чижевського.

В кінці вересня м. 1924 року мій чоловік одержав посаду в місті і ми мусили цілою родиною переїхати на життя до Женеви. Нетерпляче я очікувала вільної хвилини на одну з неділь, щоб піти і особисто познайомитися з Павлом Івановичем, про котрого стільки перед тим чула, головню з уст свого мужа, а також від його найближчих приятелів, котрі на той час перебували в Женеві і часто приїздили до нас на село.

Про нього у мене склалося вражіння, як про оригінальну і надзвичайну людину старої України, але людину наскрізь європейського виховання і кругозору. Таке іменно вражіння я винесла також із особистого знайомства. Що мене вразило насамперед, так це великий контраст з його фізичної немощі і надзвичайної сили волі, приемности в громадських зносинах та якоїсь щирої м'якості в обходженню з людьми. Від першого слова по-між нами усталилися самі добрі та приятельські відносини. Але жаль мені завше. стискував серце, бо вже тоді відчувала я, що цій людині не довго залишатися на світі... Мене впрост дивувала його глибока освіта і знання, а разом якась то наївна непрактичність і головню безпечність, з якою він легковажив і свою хворобу і тяжке своє становище. Вже тоді приходилося йому дуже скрутно в матеріальному відношенню, одначе про себе він рідко коли говорив, а більше страдав за всіх своїх близьких вигнанців на чужині, за свою родину, що лишилася дома, за успіх всяких національно-державних справ, котрі мені видавалися завше не реальними, овіяними

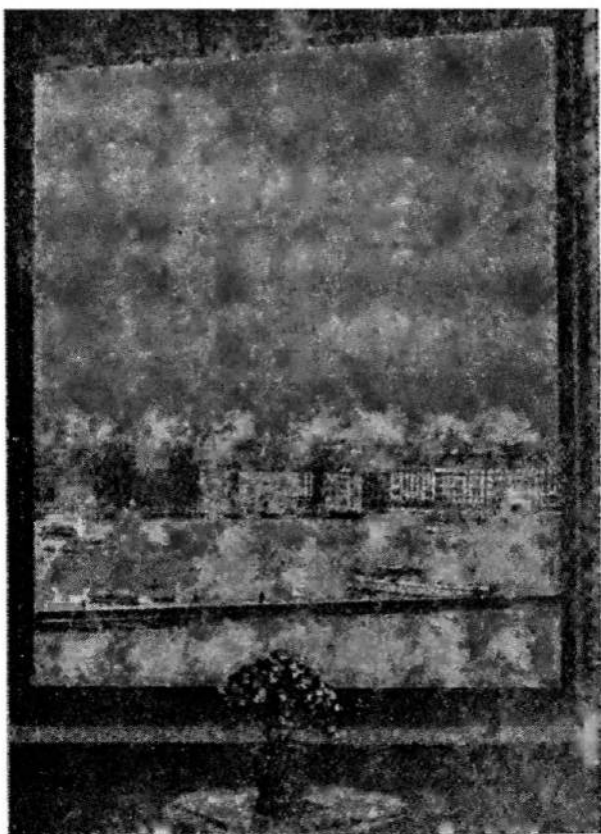
мріями того, що мусить бути, а не того, що зараз є..... Втім, я на політиці не розуміюся і нею не цікавилася: у нас з П. Ів. були свої балачки і інтереси.

По перше, бачучи, що він впадає на силі, я почала настоювати, аби він краще їв, і головно відповідніше до своєї хвороби. От тут і пришлось мені стрінутися з його, можна сказати, науковою впертістю. По перше, це був переконаний вегетаріанець, м'яса він нізачо не міг переносити і робив виняток лише на рибу та й то копчену. По друге, як можна було його умовити відживлятися краще, коли він весь час мріяв про голодовий режим, а цибулю називав з дитячою ласковістю «найкращим фруктом»! Одначе я його таки зловила на патріотизмі в кулінарній штуці: річ в тім, що закордонна кухня йому зовсім не смакувала, а від добрих вареників, чи гречаної каші з борщем він ніяк не міг відмовитися! Отож, оскільки те було можливо, приносили ми з чоловіком йому, так часто, як могли, всяких національних страв і ласощів, котрі він їв хоч і мало, але всетаки більше, ніж з реставрації. Пам'ятаю, як я впрост вжахнулася, як П. Ів. розповів мені, в який спосіб він з готельного супу при помочи оцту, перцю та гірчиці приготував... борщ! І то в той час, коли рана на позвоночнику вже почала ятритися і хвороба приймати зовсім небезпечний характер. Гірко було бачити, що він зовсім не здавав навіть собі справи з надзвичайно поважного стану свого здоров'я. Не хотів навіть радитися з лікарем, бо пощо, коли він знає краще всіх, що йому треба! Очікував тільки грошей і сонця, щоби виїхати на гори до санаторії і загоїти свою болячку соняшними проміннями. Він був певний, що проживе ще 20 літ!

Другою темою наших розмов були його технічні винаходи, головно вітряк, який на його думку мусив зробити великий переворот в економічній політиці України. Пригадую собі, як він доводив про близьку можливість електризації цілої країни і навіть усього світу, використовуючи лише вітряну енергію. Другим разом із захопленням розповідав, що недавно вчені дійшли до розв'язки якоїсь математично-хемічної проблеми, яку він передбачав, ще готуючи свою тезу на доктора хемії Женевського університету.

На жаль, усі його заходи до реалізації свого винаходу (вітряка) не посувалися далеко. І вже можна сказати на передодні смерті, коли стався з ним перший маленький параліч і він на кілька день загубив дар слова, прийшов до нього один інженер для пертракцій відносно продажі його винаходу, і, ось яке страхіття! Він не зміг вже пояснити докладно. Це був для бідного П. Ів. дійсний удар! Сдається тоді лише він почав розуміти своє безнадійне положення. Але я забігаю трохи наперед.

Оповідав П. Ів. мені ще про свою родину, про молодшого сина, який залишився вдома на господарстві та турбувався про те, яким би то способом можна було б вигоїти його від глухоти, наслідок шкарляти. Ше були у нас довгі та такі цікаві розмови про минуле України, про перебування на заслання в Сибіру, про те, як він вибудував собі дім, і то з поверхом, на піску в Олександрівську та як йому погромщики під час першої революції його сплюндрували. При кожній найдрібні-

Вид на озеро з кімнати в готелі „Victoria“.

шій okazji було у П. Ів. нагода щось розповісти цікавого і питомого його власній вдачі та гумору. Отак колись, споживаючи узвар, який я принесла йому, почав він оповідати, як на Полтавщині досі збереглися національні українські сорти диких яблук і грушок, котрих ще не знають в помологичній науці на Заході. Іншим разом розповів в прекраснім гумористичнім оповіданню, як то його провалили в масонській льожі саме на передодні революції, а то за те, що знайшли в ньому «не досить поваги до жидівського питання», хоч він ніколи і здалека не надавався на юдофоба...

Отак надійшов новий рік 1925-ий. В Женеві ми святкуємо спершу новий рік, а потім Різдво. Умовилися, що по праці денній прийдемо я з чоловіком до готелю в кімнату П. Ів. на зустріч новорічну. Пам'ятаю, як весело і мило провели ми цей вечір. Павло Іванович трохи випив шампанського, добре попоїв і ніколи не гадалося, що смерть вже чи-

кала за плечима. Одначе з першими весняними днями, які того року надійшли досить рано, відразу стало гірше нашому бідному отшельникові. Яюсь прийшла я до нього і впрост не пізнала: лице осунулося, пожовкло, ніс загострився і на лице ніби впала печатка близького кінця. Вже давно я з чоловіком своїм досаждали П. Ів. відносно лікаря і негайного виїзду до санаторії, але тепер побачили, що треба поспішати. Та вже було запізно: коли здобули дозвіл на санаторію в Монтана, професор, що прийшов оглянути хворого, вже відраджував рішуче везти на гори, бо міг не доїхати. Почали тоді ми вже разом з лікарем домагатися, аби старий переїхав до кантонального шпиталю таки в Женеві, де можна було б спробувати гоїти світляними проміннями та принаймні дати хворому відповідний догляд. Ціле лихо: треба було буквально повести безперервний наступ на п. Чижевського. Як же я там буду жити, питав, не матиму волі робити те, що схочу? Підлетти шпитальному режиму? А головне—не мати можливости провадити свою канцелярію і не могли писати на машинці? Оце були головні причини, чому він відмовлявся так вперто покинути свій готель... Аж плакати иноді хотілося або й сердитися, дивлячись на цю чудну людину, котра, стоючи вже однією ногою в труні, ще намагалася провадити канцелярію члена уряду УНР на вигнання! Я того не розуміла, але не можна було не відчувати впрост величність цієї людини енергії і обов'язку...

Тим часом розвязка наближалася. Страждання ставали все сильніше, все більш нестерпими. І, Боже милий, як мучився наш Павло Іванович, а все зносив героїчно, тільки прохав, як можна частіше, заходити до нього. У нас з мужем вже було рішено поробити все необхідне і перевезти П. Ів. до шпиталю навіть проти його волі, бо ми боялися так само, як і лікар, що хвороба може раптом погіршитися, а то і параліч станеться. Саме тоді П. Ів. увірував в чудодійну силу магнетизму, яким потішав його мій чоловік, і може щоби відтягнути днину переїзду до шпиталю, попрохав привезти йому знаного магнетизера, який потрапив би пасами облегчити йому біль в позвоночнику. Але вже було пізно навіть на це. Магнітізер прийшов, але не схотів вже лікувати, бо хворий був вже схожий на трупа. Тоді саме читали ми всі разом один цікавий роман-фельетон, в місцевій газеті про нову реанкарнацію, відомого по роману Дюма, чарівника Бальзамо. Павло Іванович дуже захоплювався цим оповіданням і робив нам родинні сцени, як коли прийдемо і забудемо принести останнє число газети з фельетоном! Иноді цілими ночами наш страдник не спав і, коли прийме наркотів і полегчає йому, брався зразу за книжку. Останнім часом почав смакувати літературу окультно-теозофічну. Останньою книжкою, які він прочитав, була розвідка Каміла Фламаріона: «La Mort et son mystere», — доводи про існування людини по смерті. З цієї нагоди розповів він нам дійсно цікаве оповідання про себе. Переловім тут його коротенько, бо воно кидає світло на душевний стан хворого і ту еволюцію, яку зробили в нім страждання і роздумування на самоті. Ще тоді був П. Ів. послом до Державної Думи і от раз в ночі сниться йому та так реалістично і ясно, що ніби він досить великий дідич десь на Правобережжі і процесується з сусідою. Потім яюсь пізно

у вечері приїздить до цього сусіди в його палац (оповідав, що міг би цей будинок пізнати завше) і в сварці вбиває його та закопує під ганком. Потім бачить, як наїздить слідчий і відбувається суд. Він виступає як свідок, бо на нього не падає жадного підозріння. Так справа і забувається за ненаходженням винуватця. Прокинувшись П. Ів. більше за цей сон не згадував, але на другу ніч сон повторюється в найменших дрібничках і знову на третю, і на четверту. Це вже його збентежило, хоч взагалі ніколи не займався такими проблемами. Коли, десь за пару днів, мав їхати до сусіднього міста на самокаті (біциклеті), і, повертаючись попав під страшну грозу та посковзнувся і впав та забив собі дуже сильно той самий позвоночник, з якого і почалася у нього хвороба. Хоч який був П. Ів. далекий від теорії про «карму» (покута в майбутньому життю по смерті і реакрнації), а всетаки казав нам, що тепер глибоко переконаний, що власне у сні він бачив дійсність, і що гепер своїм стражданням спокутує свій гріх і душогубство з попереднього життя. Але я знову відійшла на бік від безпосередніх спогадів про цю надзвичайну людину.

Отож, згадувала я вже, що П. Ів. мешкав в готелю «Вікторія» майже без всякого догляду і іноді покоївку треба довго було чекати.

В готелю вже давно звикли, що пан міністр України не має звички турбувати часто прислугу, хоч справно виплачував їм що місячно нагороду за услуги. Отож, коли останнім часом стала вже занадто боліти спина і старий впрост качався на ліжку, немилосердно страждаючи, треба було йому вийти вночі на коритар. Чи стало йому млосно, чи просто посковзнувся, але впав і вдарився як раз на хворий позвоночник. З того часу хвороба пішла швидкими кроками наперед. І не диво, бо, як потім довідалися з радіографії, він зломив собі хворий позвонок! Вже не міг рухатися і згодився нарешті на шпиталь. Сильно стогнучи, ще вказував мому чоловікові, де, що і як треба покласти до куфрів, щоб не згубити офіційальних, державних паперів.

Ще раніш я уговорювала, натурально як можна осторожніше, П. Ів., аби одговівся, але упертий старий все сподівався видужати і говіти вже на Україні в своїй церкві і рідного священика на українській мові. Однак лежачи в шпиталі і певно відчуваючи, що час повернення до краю може надовго відклатися, а страждання терпів невиносимі, згодився, нарешті, на одвідини московського православного священика. Треба було бачити, з якою святістю П. Ів. причастився і навіть поцілував в руку пан-отця. Я була присутньою і по-щирости скажу, що бідний страдальник одержав відпущення гріхів. Аж священик прослезився, обняв і поцілував недужого. Це було в страсний понеділок, а вже в п'ятницю велику його не стало. Ніхто не був присутній при останніх хвиликах, але фельдшер оповідав мені потім, що останні слова його були вибачення, що турбує персонал медичний, коли пішли за шампанським для підкріплення вміраючого...

Делікатність була сильно розвинена у небіщика.

У Великодній понеділок невеличка громадка земляків ховала свого визначного діяча і представника. З провінції приїхав, України певний друг, п. Микола Ге, прийшов один швейцарець-німець. Ховали

по християнськи, як належиться козакові, що все своє життя і сили присвятив до останньої хвилини рідному народові і краю. Місцева газета «Трибюн де Женев» вмістила некролог, тепло написаний. Перед зацвяхованням труни один з присутніх земляків спробував зфотографувати небіщика, але як пізніше довідалася, цей знімок не вдався. Жаль, бо покійний лежав такий гарний та поважний: видко було, що чесно пройшов свій життєвий шлях, що неправди і крїхотки не мав за собою!»

Пам'ять про Тебе залишиться в моїм серці назавше, дарма, що пізнала Тебе так пізно, але душу Твою зрозуміла добре. Спи собі в спокої!..

Іда Б-ка.

Женева, дня 7 квітня 1927.

П. Чижевський.

(Некролог).

«La Tribune de Genève» з 22 квітня 1925 року подала таку замітку: «Смерть п. Чижевського. В понеділок на кладовищі St.-Georges поховано п. П. Чижевського, видатного українського політичного діяча. Пан П. Чижевський, ім'я якого відоме по цілій Україні, родився 1860 р. в Полтаві. 1905 р. його було вибрано членом I-ої Думи де він стояв на чолі української фракції. Після він грав видатну роль в українському уряді і, не дивлячись на тяжку хворобу, що причинила його передчасну смерть, він зоставався міністром фінансів до останніх хвилин.

Пан Чижевський скінчив Женевський університет, де 1884 р. одержав диплом доктора наук природознавчих. Перше, ніж остаточно залишити свою батьківщину, окуповану більшовиками, він буз у Женеві у 1919 р де заснував українсько-швейцарську торговельну палату і Український клуб, головою якого він був. Бувши гарячим патріотом, він сподївався, що Ліга Націй поліпшить сумну долю його рідного краю і останні свої сили він присвятив українському т-ву Ліги Націй. В особі п. Чижевського Женева втратила вірного друга, а Україна — одного з своїх найдіяльніших патріотів».

За спокій душі блаженної пам'яті

Павла Чижевського

одслужено було в неділю 17 квітня в Українській Православній Церкві в Парижі урочисту панахиду.

З МІЖНАРОДНОГО ЖИТТЯ.

Китайські справи: Пекинський обшук. — Світська нота. — Кантонські поразки. — Роскол у Куомінтангу. — Військові та дипломатичні чутки. — Тов. Кантор.

Як повідомляють європейські газети, обшук у пекинському посольстві ССРСР дав багато цінних матеріалів. Встановлено:

1) Посольство ССРСР було центром комуністичної змови, спрямованої на північний Китай. Змова мала метою заведення совітського ладу, а одним із засобів до того мало бути вбивство всіх більше-менше вилатних антикомуністичних китайських діячів. До змови було активно посвячено 4.000 осіб, що їх список було знайдено у посольстві.

2) Посольство вело активну анти-європейську та анти-японську агітацію серед китайського населення; з цією метою працювало три спеціальні комітети, що взяли на себе пропаганду — словом та чином — ненависти проти Англії, Франції та Японії.

3) По згоді між большевиками та куомінтангом, південна китайська республіка мала ввійти до складу ССРСР. Сперечалися ще лише що до фактичних моментів, а саме: Комінтанг вважав, що поки-що на зовні цього не треба виявляти, аби можна було ще скласти від імени кантонської республіки ті чи інші договори з чужими державами; ССРСР вимагав, щоб прилучення китайської республіки до совітського союзу сталося зараз же.

4) Кантонський міністр закордонних справ Євген Чен був на службі у большевиків, дістаючи від большевиків що-тижня 1850 фунтів стерлінгів.

Пекинський обшук потяг за собою аналогічні міри і що до совітських консулів у Шанхаю та Тянь-Дзіні, бо виявилось, що ті консули ведуть провід над місцевими китайськими революційними організаціями.

*
*
*

Чотири дні наражувались у Москві большевики, аби скласти якусь протестну ноту. Нарали ці, як про це повідомляє російська преса, йшли в супроводі сварок, а навіть і фізичної бійки. Представники комісаріятів військового та закордонних справ вимагали суворого ультиматума та негайної війни, але ІПУ, яке добре знає, чим у середині скінчиться для большевиків усяка війна, настояло таки на тому, щоб нота була миролюбною та лагідною. У чотири години вночі ноту було одіслано до китайського посольства та передано збуженому і на смерть наляканому китайському швейцарові.

Нота ця, як здається, не має прецедентів в історії дипломатичних зносин; подиктована вона пониженням та страхом. Большевики не вимагають ні вибачення, ні яких будь справоздань. Вони лише просять повернути те, що їм забрано при обшуку: документи та людей. Але до того ще з людей вони просять оддати їм тільки росіян; про своїх товаришів китайців вони ні словом не натякнули, — хай стинають голови. Большевики у ноті весь час повторюють про своє миролюбство; вони вважають, що обшук зробив не сам Чан-Со-Лін, а що це його руками зробили «імперіялісти», які хтіли спровокувати ССРСР на збройний виступ. Але вони, большевики — принципальні, мовляв, протавники війни, і тому хоч би могли це зробити та не хочуть доставити насолоду «імперіялістам». Поки ж прохання ССРСР не будуть задоволені, большевики відкликають із Пекина свого представника, але щоб це не мало характеру розриву дипломатичних зносин, залишають там своїх консулів. На прикінці, побоюючись, що й ці елементарні вимоги не сподобаються китайцям, комуністи переконують їх, що задоволення прохання ССРСР «ні в якій мірі не подібне до якого будь пониження пекинського уряду».

Явна річ, що Чан-Со-Лінь, як кажуть, попав куди слід, зробивши з більшовиками майже те саме, що вони свого часу зробили з румунським послом Діаманді. Більшевики не могли на це відповісти війною. Війну вони б програли, а разом з тим програли б свою справу в Китаю та останню надію на «світову революцію». Тай і «вдома» у себе війна б ця вийшла б їм не на добре, прискоривши їх кінець. Вони це розуміли, замирились із фактом і послали понижену ноту. Ця нота дасть той самий ефект на Сході, що й програна війна, бо большевики своїми ж руками знищили той престиж що, будь-що-будь, вони ним користувалися у Китаї. Це видно хоч би із вчинків Чан-Со-Ліня: де-кого з захоплених росіян він випустив ще до совітської ноти, але документів не видав він і після неї. На ноту ж він словами взагалі не відповідає, а замість того збирається відповісти чином, а саме взяти до своїх рук Китайсько-Східну залізницю, де досі ще панували большевики.

*
* *

Англійська преса повідомляє про великі неуспіхи південних китайських військ, що після захоплення Нанкіну перейшли через Ян-Се-Кіянґ та повели було наступ на Пекиа. Північні війська відбили кантонців і самі перейшли в рішучий наступ. У боях на північ од Ян-Се-Кіянґу, у напрямі на Нанкін, кантонці мертвими та раненими втратили більше ніж 20 тисяч люду; кілька військових частин на чолі з трьома генералами зрадили їм та перейшли на бік північної армії. Ходять чутки, що кантонці готуються евакуювати не тільки Нанкін, а також і Шанхай, бо північні війська перейшли уже через Ян-Се-Кіянґ у кількох місцях.

*
* *

Внутрішня боротьба в Куомінтанґу прибирає чим далі, тим гостріший характер. Центральний комітет партії прийняв постанову викинути з посад маршала Чен-Кай-Шека та кількох його генералів, як людей, що побороють комуністичні впливи. Маршал та генерали відповіли на цю постанову виголосенням військового стану, обезбронням, розстрілами та розгоном червоних китайських організацій. Боротьба йде не тільки в Шанхаї та Нанкіні, але й в усіх дванадцяти містах південного Китаю, де зосереджені впливи Куомінтанґу. У Шанхаї голова місцевих синдикатів признався, що дістав од Москви гроші, аби зорганізувати вбивство вождя поміркованого крила партії. У свою чергу тов. Бородин, непокоючись, щоб також не сталось чогось подібного, покинув своє помешкання в кварталі чужинців, де він досі жив, та зі своїми товаришами засів під збройну охорону китайських комуністів. Ходять також уперті чутки, що Чен-Кай-Шек порозумівся з Чан-Со-Лінем і приобіцявся передати йому Ганкоу під умовою, що той покарає на горло всіх тамошніх комуністів, що заклали там свій головний осередок. Одно слово большевицькі методи доходять свого логічного кінця: війну в полі між арміями заступає війна між населенням того самого міста, між членами тієї самої партії; ролю ж «буржуїв» грають чужинці.

*
* *

Великі держави неодривним оком слідкують за китайськими подіями. Майже що-дня преса подає звістки про висилку все нових та нових контингентів військових у напрямі Далекого Сходу. Посилають англійці, американці, японці, італійці; посилають навіть французи, що до останнього часу з великою резервою ставилися до якої будь активності в китайських справах. Але остання провінція південного Китаю — Юн Ян, — що межує і тягне до французького Тонкіну, перейшла в руки червоних, і французам нічого не зостається робити, як посилити свої війська на кордонах індо-китайських колоній.

Так саме майже що-дня з'являються в газетах чутки про різного роду дипломатичні комбінації, в той чи інший спосіб вістрям своїм спря-

мовані на СССР. Повідомляють, наче б то Англія розпочала пересправи з Італією та Туреччиною з метою, по-перше, замирити між собою ці дві держави, зладити тертя про між них, а по друге, продовжити сприятливий для себе дипломатичний терен на Чорному морі та Кавказі, замкнувши тим остаточно з півдня СССР. Говорять також і про те, що Англія та Японія прийшли до висновку, маючи на оці большевицькі впливи в Китаї, відновити свій колишній союз, що став Японії в такій пригоді в її боротьбі з колишньою Російською імперією.

Але справжню сенсацію викликають повідомлення англійських газет про рішучу зміну політичного настрою в Японії. Daily Telegraph просто запевнює, що японський уряд, під тиском обставин та національної політичної олінії, підготовує зараз загальну мобілізацію японської армії та флоти. До Манджурії увесь час висилаються значні збройні сили; до Харбина вислано учасника російсько-японської війни ген. Такаянакі, одного з найкращих знавців східного Сибіру та Манджурії. Японські колонії в Китаї посилають до свого уряду ультимативні вимоги виступити проти большевиків. У тон цим вимогам роблять заяви і японські дипломатичні представники. — Японія не потерпить ніяких заколотів у Манджурії, хоч би порядок довелося встановлювати й збройною силою, — сказав європейським журналістам японський генеральний консул в Шанхаї Ядда. — Так саме, — додав він, — Японія не може ставитися байдуже до большевизації Китаю взагалі.

Слова ясні. Японці не большевики і таких слів на вітер не говорять. СССР цим словам і можливою японському чину в Манджурії може протиставити, — крім звичайних «агіток», — всього тільки чотири дивізії свого війська, що знаходиться в Монголії, рахуючи до цього числа і півтори дивізії китайських комуністів. Як повідомляла свого часу преса, большевики хтіли зосередити в Монголії справжню армію, складену із сибірських та московських корпусів, але сибірська залізниця доведена ними до такого страшного стану, що годі було й думати про таку непосильну для неї справу. Не помогла й поїздка комуністичного маршала Буденного, що побував там на розвідках. Чи не тому саме і виявили в своїй ноті большевики «кротость агнца», що «на закланіє ведеться»?

*
*
*

У Кенігсбергу німецькі націонал-соціалісти збили совітського консула тов. Кантора. Компанія німців, почувши вночі на вулиці російську розмову, почала лаяти росіян. Тоді проти них виступив тов. Кантор, загрожуючи їм, що вони мають справу з дипломатичним представником російської держави. У відповідь на це німці вилаяли його по московському та стали бити по голові кийками. У Москві цей випадок зробив сильне вражіння. Большевики скаржаться, що престиж їх дипломатів у Європі, взагалі, падає, як не можна нижче, а що до тов. Кантора, то в Москві певні того, що його били в зв'язку з китайськими подіями.

O b s e r v a t o r.

Лист з України.

Дорогий друже, щиро дякую, що ти не полінувався написати мені про все те, що тепер діється на широкому світі. Бо ж наш світ змалів і стежка наша коротка — від хати до шахти та з шахти до хати. Далі дивитися не дозволяє начальство. З твого листа краще ніж з газети я уявив собі, що робиться за кордоном і як про нас думають там. На політичну тему я писати багато не буду, бо я так мало їй уділяю часу, що далі свого Сонгорода не знаю, що й де робиться. Увесь час захоплює праця, а коли знаходиться вільний час то візьму газету в руки, та читаю тільки об'яви, фельстони

Остана Вишні та відділ юстиції. У нас оце саме проводиться гасло — «Боротьба з ростратою» і не давно привели до виконання присуд — над одним із співробітників фінвідділу ніякимсь Івановим. Його Окружний Суд присудив до розстрілу за хабарі, котрі йому давали жида-непмани, а він брав. Мені тільки одно не тамиться, чому тих, що давали хабарі, присуджено до будинку примусових робіт на ріжні терміни від одного до 5-х літ, а тільки одного Іванова розстріляли?

Живу я так, що й сам не розберу, чи гарно чи погано. Зарплату одержую неначе б то й багато, біля 100 карб., але буває такий час, що ледве на хліб хватає тай то не на білий. Доводиться дивуватися, як ті живуть, хто одержує по 20 карб. у місяць. Діти мої — одні вже самостійко працюють, інші ще вчаться, але взагалі скажу тобі, що теперішнє навчання у нас таке, що сохрани й спаси, комуно... Калічать, а не навчають дітей. Петрусь, напр., починав учення на російській мові, потім два роки вчився на українській, а тепер знову на російській. Те ж саме з Оксаною та Івасем. У Прикушугбі вони вчилися по українському, а приїхали сюди, в Сонгород мусли перевчатися російською мовою. Через це не знають добре ні тієї, ні другої мови, а плутають обидві. А що торкається шкільних книжок, так це ціле нещастя з ними, міняють не то що кожного року, а де-нільки разів на рік. Напр., один навчитель з осені по аби-якому предметові почав учити по учебникові Іванова, а з півроку його не стало, а на його місці став инший, і йому не до вподоби учебник Іванова; приказує, щоб навчались по учебнику Петрова і т. ин. Таким чином діти застаються неграмотними.

Тепер за наш Сонгород декілька слів. Затверджено кошторис на збудування в 1927 р. водопроводу. Мало не кожну ніч сидимо в темряві, бо електростанція не має сили надати енергії для світла. У минулому році поробили нові асфальтові тротуари на Помийній вулиці (тепер вулиця імени Чубаря). У крамницях нема краму, і ніде не купиш хоч мало мало годящої лампи. Часто не буває шкла на лампи та гасу. По неділях збираються великі базари, але дядько, коли не знайде купити того, що йому треба до хазяйства, заходить до «Свирида» і там зоставляє весь свій базар. А по дорозі з горя й злости б'є коней і жінку.

Шахти в Сонгородському окрузі роблять мало не всі і виробляють, як кажуть, кількість довоєнного часу. Заробітки бувають ріжні: кваліфіковані робітники одержують від 47 до 150 карб. у місяць, а загальний робітник від 30 до 60 карб. Службовці теж так. Іженери, техніки та інші високо кваліфіковані особи, дивлячися по їхній посаді, одержують від 150 до 350 карб. і більше.

Селянин земелькою задоволений і хоч він напівголодний, але є надія що «лизень комунію лизне», то поки що йде гаразд. Я сам маю десятиг шість, землі то відаю її в аренду добрим людям за продналог. У 1926 р. урожай був середній, навіть виче того, з окрема на соломуб був дуже гарний хліб.

З українізацією у нас справа кепська. Устаєсви ніби переведено на українську мову, але преса жарить по російському, а саме головке, так це школи: тай нічого я не тямлю, що воно там діється. Мені здається, що шкільні справи ще ніколи не були в такім бруднім становищі, як тепер.

Голод 1921-22 років пошкочив багато. Я теж трохи трохи не вмер з голоду, але взагалі таке діялося на Україні, що мабуть вона в своїй історії не зазнала й не зазнає таких чорних днів.

На таке твоє питання, як ставиться до нових шкіл та судів населення, я не помилюсь, коли скажу, що не раз я чув, коли виходячи з суду селянин або взагалі непартійний чоловік каже, що «були колись дворяне білі, а тепер дворяне червоні».

Організація професійна, культурна, кооперативна і т. д. у нас цвіте, але мені здається, що вона цвіте непевним цвітом, її заставляють цвісти під звисним ватиском партії. Я часто чую, як той або инший член висловлюється не зовсім прихильно до своєї спілки або кооперативу, на чолі яких усе «наші».

В школах у нас французької та англійської мови зовсім не вчать, а німецьку якось там коверкають; хоч би хто й хотів навчити свою дитину чужих мов, то не має змоги. Ми вже тепер не вміємо балакати ні на якій мові, бо нас так крутять, що й сам чорт не розбере. Навчання в школах взагалі провадиться безплатно, але батькам доводиться платити за надкомплектних учнів та учителів, і ця плаття доходить од 2 до 20 карб. у місяць. Я, наприклад, плачу за двох своїх дітей 21 карб. у місяць і мушу ще купувати все канцелярйіне та учебне приладдя. Ізбави, комуно, від такого безплатного навчання.

Найгірше, що завели большевики в шкільній справі, це партійність і вузькопартійне політиканство. Приміром, в школи стараються не приймати селянських дітей, хоч по закону вважається, що навчання для всіх. Отаку болячку має той Захарченко, що по-над яром сидить. Його хлопець здав добре іспити в Н-ську професійну школу, педагогічна рада прийняла але «совіт нечестивих» виключив із школи: кажуть, це слянин, ми б хотіли робітника. Оце той союз робітника з селянином, називають смичка, бодай їх за тим'я смикало. А скільки крику — «школа й просвіта для села, геть темноту». А на провірку не те. Найдосадніше, що в нашій районі, як знаєш, селянство і робітництво мало розмежовано, так що в одній сім'ї один брат ходить на шахти, а другий — хліборобом. Виходить, коли хочеш дітей учити, то йди на шахту, кидай хліборобство. Так же на шахтах не всі вмістяться. Отаке маємо правительство собаче.

Ти кажеш, що Західня Європа раніше дійде до соціалізму ніж ми?... Ая тобі скажу, що ми вже дійшли до нього, тільки не з того боку. Повіриш, такий будують будинок на піску, що аж страшно стає. Безробіття страшне, загальна бідність, дорожнеча і всі ці штуки велють називати соціалізмом. На чорта мені такий соціалізм, коли за капіталізму дешевше і ситіше живеться? Ні, не з того боку почали, братчики-комуністи, обіцяли всім на світі рай, а тепер побачивши, що благ земних не всім хапає, рішили «окопатись» і ждати у моря погоди. Але чи довго висидять, не знаю. Бо є міра довготерпінню нашому.

Ти пишеш за Петлюру, що судитимуть того большевика, який убив. Мене не здивує, коли його виправдають. У комінтерну багато грошей, збирає не з кого, а з нас.

Відносно матеріалів про жидівські погроми, то дійсно їх збирають комуністи і погроми були, але приписувати погроми українцям і тільки їм може лише та влада, яка вбила Петлюру. Коли існує антагонізм між національностями, то ним може скористуватися кожен. Ця ворожнеча є й зараз. Чим вона викликається? На це повинен дати відповідь історик і брати не тільки матеріал за останніх 50-100 років, а й пошукати їх далеко глибше. Через те й лікувати національну ворожнечу на Україні дуже тяжко. А комуністи ніби навмисне її розпалюють, засновуючи всякі колонії. Це гра з огнем, бо коли Крим населюють жидами, то чому нам пропонують виселятися на Сибір? Чи ми комуністичного бога теля з'їли? Але навіть в Наркомосвіті в Харькові працює більше жидів, ніж українців. От як бачиш, чия сила, того й влада, чия влада, того й земля. Мимоволі згадуєш Шевченка, якого тепер призвели в комуністи: «на нашій славій Україні, на нашій не своїй землі».

На прикінці скажу за тих, що відтіля з Європи вертаються. Бодай не верталися, коли такі вертатимуться раби й підв'язки. Ми, що сидимо тут під п'ятою Москви, вважаємо кожного, хто покаянно вертається, за чегідника. Перд ким і за що каються? Єдину роботу, яку дадуть, це катам помагати, як помагає тепер своїми фільмами Тютюнник та інші.

Держіться пуцко, кажу вам, бо настане час, коли ваші знання, чиста совість будуть потрібні народові.

Буркун.

Донецчина, 12 лютого 1927 року.

З п р е с и.

— Польський тижневик «Glos Prawdy» чергове число (188) 9 квітня 1927 р. присвятив Україні та українській проблемі. Видано число це на польській та французькій мовах, а крім того передовиця його редактора п. В. Стпичинського ще й на українській мові. В своїй статті п. Стпичинський зазначає, що «туга великого народу українського за волею», боротьба його за самостійність — самі по собі складають «документ вищих цінностей душі людської», що щира демократія,

«історичним завданням і одночасово силою життєвою якої є рівність народів що-до права політичної їх волі, — мусить не тільки признавати, але й піддержувати всі процеси усамостійнення народів у особні держави».

Проблему українську, пише далі автор, треба розглядати передовсім з погляду інтересів європейської рівноваги і миру. Вже самий факт визволення 40 міл. народу українського поведе до заспокоєння великої частини сходу Європи, бо, поперше, усуне ферменти внутрішнього та зовнішнього неспокою та незадоволення народу, а подруге знищить основну базу, на якій давня і нова Росія збудували свою силу і могутність. В сучасну хвилю народ український дав численні і наявні докази своєї національно-державної дозрілості, серед яких найбільш важливий є народня кров, пролита в довгій боротьбі за незалежність, нечислимі могили полеглих за рідний край народніх борців-лицарів, які українці можуть показати всім, хто ще сумнівається в існуванні національної свідомості.

«Далекозора і розумна політика, — пише на кінці п. Стпичинський, — не може не дооцінювати великої ваги зміцнення могутнім і багатим, здібним до праці українським народом сім'ї народів, що продуктивно працюють і побільшують спільний скарб культури і добробуту».

Після статті редактора, вміщено статті, що належать українським авторам, а саме: Короткий огляд подій української історії (без підпису), «Значіння України для спокою Європи» — д-ра Романа Смаль-Стоцького, «Боротьба за незалежність України р. 1920» — ген. В. Куша, «Економічне значіння України» — д-ра М. Ковалевського, «Дух української літератури» — проф. Б. Лепкого. Крім того вміщено портрети з короткими біографіями: блаж. пам'яті С. Петлюри, Заступника Голови Директорії та Головного Отамана УНР А. Лівницького, та інші, а також мапу України.

Вихід цього числа «Glosu Prawdy» являється наочним доказом того, що в сучасну хвилю серед польських політичних кол маютья дуже поважні та впливові радикальні групи, які стали на правильну позицію відносно української проблеми і являються щирими друзями українського народу.

— Хто являється авангардом російського імперіалізму? На це відповідь дає ч. 2210 «Посл. Новостей» в статті «Русская культура въ прибалтійскихъ странахъ».

Славнозвісний В. Мякотин, що недавно у Парижі загрожував українцям багнетами, прочитав у Празі звіт про свою подорож до Риги і свої вражіння головним чином од Латвії. Отож Мякотин, по словам дописувача, дуже вдоволений «русским духом», який він там знайшов:

«Дѣло русской культуры въ Латвіи развивается и крѣпнеть. Латыши охотно разговариваютъ по-русски и не обнаруживаютъ никакого желанія забывать этотъ языкъ».

І щоб не бути голословним, а довести, що латиші являються прихильниками російської культури в Латвії, дописувач з Праги додає:

«Стойкими сторонниками русской культуры оказались евреи. Если встрѣчаются надъ магазинами вывѣски, написанныя по-русски, то почти всегда владѣльцами этихъ магазиновъ являются евреи»

*
* *

«Пролетарська Правда» наводить в числі 70 «знамените листування петлюровців» — ніби то звідомлення пп. Я. Токаржевського-Карашевича та К. Мацієвича п. А. Лівичькому. Ці «документи» з'явилися у віденському «Abend» та ковенській «Litauische Rundschau». Львівська «Рада», запобігаючи ласки Москви, з захопленням їх передруковує.

Само собою перед нами простий фальсифікат. Зфабриковано ці «документи» з «автографами» і «фотографіями» до того-ж грубо і недотепно.

Не маємо ще, на жаль, під руками самого «перводжерела», віденської та ковенської газет, але й те, що подруковано в «Пр. Правді» та «Раді», вбиває оту «автентичність». Досить зазначити тут тільки, що два з останніх «документів» цієї серії помічено «29 грудня 1926 року» («Пр. Пр.», ч. 70) і навіть «2 лютого 27 року» («Рада», ч. 30) і підписано обидва: «міністр закордонних справ УНР — Токаржевський-Карашевич». Тим часом п. Я. Токаржевський-Карашевич подався на демісію ще 8 вересня 1924 р. і з того часу перестав бути міністром.

Хроніка.

З ВЕЛИКОЇ УКРАЇНИ.

— Наука тов. Скрипника. Перебуваючи в Києві, п. Скрипник не оминув нагоди наставити на «путь істини» Українську Академію Наук. «Вам, академікам, — навчав він учених, що мусли його слухати, — треба звернути увагу на те, щоб утворити справжні звязки з широкими робітничо-селянськими колами, погодити наукову роботу УАН з економічною й політичною роботою нашої держави в справі соціалістичного будівництва».

(«Пр. Пр.» ч. 74).

— «Внутрішнє чуття» акад. Кримського і «внутрішній імператив» акад. Плотнікова. Вдячні за науку вчені поспішили запевнити високого гостя в віданності сов. владі. Академик Кримський, між иншим, сказав: «за кордоном нашу Академію вважають за большевицьку. Це ми можемо ствердити з погляду нашого внутрішнього чуття. Це — факт». А акад. Плотніков додав, що «Академія йде назустріч радянській, владі і Ваші, товаришу Скрипник, бажання є разом з тим і наш внутрішній рішучий імператив, що відповідає, нашому бажанню працювати на користь нашої радянської держави».

(«Пр. Пр.» ч. 74).

— Так само у відданості запевняв владу і акад. Багалій, вітючи іменем 3.500 наукових робітників України з'їзд совітів у Харькові: «Пролетаріят й селянство України можуть бути твердо певні того, що наші нау-

кові робітники підуть з ними нога в ногу шляхом довершення соціалістичного будівництва в нашій країні».

(«Пр. Пр.» ч. 78).

— Увага совітів до науки. На тому ж з'їзді акад. Корчак-Чепурковський, констатуючи з задоволенням, що «уряд уділяє багато уваги питанням культурного будівництва України», наполягав, що комісаріатові освіти «є необхідно продовжувати роботу щодо поліпшення становища Української Академії Наук, а перш за все поставити наукових робітників в сприятливіші умови, подбати про бібліотеки для них, літературу, чого не можна досягти засобами місцевого бюджету». Також казав він про необхідність того, щоб правительством асигнувало Академії кошти. «Я повинен та кож звернути увагу на те, що наукова машина зношує сили наукових робітників; а проте багато з наукових робітників й досі одержує ще 65 карб. на місяць. Природно, що така сума не може їх забезпечити і примушує шукати заробітку деінде. («Известия» ч. 62). Справді, «багато уваги».

— В Академії Наук 11-13 квітня відбувся пленум бібліографічної комісії при УАН, що підбив підсумки своєї роботи та намітив основні завдання бібліографії на Україні.

(«Пр. Пр.» ч. 80).

— «Чернігівський збірник». Історична секція УАН здала до друку «Чернігівський Збірник», де подано матеріяли з Мізенського палеолітичного становища на Черні-

гівщині, свого часу знайденого проф. Ф. Вовком.
(«Пр. Пр.» ч. 74).

— Зацікавлення виданнями УАН виявляється в Кракові, звідки проф. Зелінський просив Академію надіслати до інституту Слов'янознавства всі видання Академії. Він повідомляє, що польські вчені дуже цікавляться науковими виданнями Академії, які крім того стануть у великій пригоді українцям-студентам Краківського університету. А їх до 400 душ.

— Бібліографічний покажчик літератури за часів революції готує народній комісаріат освіти на десять роковини жовтня.
(«Пр. Пр.» ч. 75).

— Інститут шляхів у Києві сподіваються відкрити в осени 1927 р. Намічено три факультети: суходільного сполучення, водних шляхів і експлоатації, що мають випускати щорічно 240 інженерів різних спеціальностей.
(«Пр. Пр.» ч. 74).

— Інститут Цукрової промисловости. Останній з'їзд совітів Київщини постановив домагатися, щоб Київський Інститут Цукрової промисловости було визнано за всесоюзний.

— Кам'янецька Фортеця. Народній комісаріат освіти порушив перед совнаркомом клопотання — оголосити Кам'янецьку фортецю історичним культурним заповідником державного значіння
(«Пр. Пр.» ч. 77).

— Комісія для вшанування пам'яті Шевченка в Києві намітила такі форми вшанування поета: 1) монумент, 2) будинок, присвячений Шевченкові — для інституту, музею, архиву, лекц. залі то-що. 3) реставрація будинку, де жив Т. Гр. Шевченко 1846

р. 4) видача премій за кращі монографії про життя й творчість Шевченка. 5) видання музичних та образотворчих творів на Шевченкові сюжети. 6) популярні видання Кобзаря та окремих творів для широких мас 7) догляд за могилою Ш-ка.
(«Пр. Пр.» ч. 77).

— Виставку, присвячену М. Лисенкові, улаштував в Києві музей української науки та мистецтва УАН з нагоди 85-ліття з дня народження. («Пр. Пр.» ч. 74). Його ж заходами відбулися 6 квітня прилюдні збори, присвячені пам'яті композитора. На них взяли участь: акад. С. Єфремов, Кд. Квітка, Ол. Пчілка, Л. Старицька-Черняхівська та М. Садовський.
(«Пр. Пр.» ч. 73).

— Всеукраїнський з'їзд робітників мистецтва відбувся у Харькові.
(«Пр. Пр.» ч. 77).

— Театри на Україні. Всього на Україні тепер є 97 театрів. З них — 37 українських.
(«Пр. Пр.» ч. 73).

— Репертуар українського театру. Останніми часами в театрі цьому з участю М. Садовського, О. Саксаганського та Г. Борисоглібської йшли і йтимуть такі п'єси: «Чумаки», «Палізода», «Про що тирса шелестіла», «Сава Чалий», «Богдан Хмельницький», «Вій», «Мазепа», «На перші гулі», «Катерина», «Вечорниці», «Запорожець за Дунаєм». В музикальних виставах брали участь М. Литвиненко-Вольгемут, М. Донець та інші.
(«Пр. Пр.» ч. 73, 74, 76, 80).

* * *

— Всеукраїнський з'їзд совітів розпочався в Харькові 6 квітня. («Изв.» ч. 79). ВУЦВК дозволив мандатній

комісії надавати делегатам, що їх обрано, всупереч інструкції Всес. Ком. партії, з дорадчим голосом таке право. Промови з'їзду передають радіо найбільшим містам України («Пр. Пр.» ч. 77). На з'їзді, як повідомляє кореспондент «Известий», промови говорять по українському, по руському, по жидівському, по польському та по німецькому. («Изв.» ч. 81). Тов. Петровський поставив питання про збільшення протягу часу між з'їздами («Изв.» ч. 79). Совнарком робить висок, щоб союзні і республіканські з'їзди збиралися раз на два роки, а окружні щороку. («Изв.» ч. 76). — Одмітивши зріст класової свідомості робітників та їх «досягнення», тов. Петровський звернувся до з'їзду з пересторогою про діяльність ворожих елементів. «Але разом з тим треба відзначити, — сказав він, — що активність дрібно-буржуазних елементів і куркулів на селі так само збільшилась. Отже, пролетаріят, й бідняцько-середняцькі елементи на селі повинні виявити як найбільше витриманості й революційної твердості, щоб не тільки залишатися на революційних позиціях у справі оборони своїх інтересів, але й активно боротися проти ворожих нам дрібно-буржуазних елементів, що намагаються пролізти до рад».

(«Пр. Пр.» ч. 78).

— План святкування 10-их роковин «жовтня», вироблено вже в Харкові: мають відкрити нові культурно-освітні та наукові установи, спеціальний будинок для інвалідів громадянської війни, полегшити участь в'язнів БУПР-ів та видати чимало праць, присвячених революційному рухові на Україні. «На цю роботу виділено кращі наукові сили».

(«Пр. Пр.» ч. 73).

* * *

— Українізація державного апарату, як заявив на

з'їзді Петроградський, проведена на 70 відсотків.

(«Пр. Пр.» ч. 78).

— «Перекручування» — «і в бік шовінізму українського і в бік шовінізму російського» — в справі національної політики одмітив на з'їзді совітів Києвщини Любченко, бідкаючись, що не можна «себе застрахувати від того, щоб від кого небудь не понесло душком шовінізму». «Кожен крутив по своєму».

(«Пр. Пр.» ч. 73).

— Українізація армії, як що вірити Якіреві, командирові окупаційної армії на Україні, посувається добре: «останнього часу ми досягли чималих успіхів у царині українізації Червоної армії, розташованої на Україні. Уже 6 українізованих дивізій, де все навчання червоноармійців, всю політроботу переведено на українську мову».

(«Пр. Пр.» ч. 80).

* * *

— Мова навчання в Києві. У Києві з 105 шкіл провадиться навчання українською по 55 школах (52, 3 відсотка), російською — 32 школи (30,7 відсотків), жидівською — 13 шкіл (12, 5 відсотків), та іншими мовами 5 шкіл. По національності діти по київських школах поділяються так: українців — 13.305, росіян — 8.174, жидів — 11.534, поляків та інших національностей — 1.200. — з 2.361 груп по районах є: 2.259 українських, 11 російських, 53 жидівських, 30 польських, 4 німецьких та 4 чеських.

(«Пр. Пр.» ч. 64).

— «Українізація» на Кубані. Завідуючий народною освітою на Кубані тов. Ємельянов заявив на з'їзді інспекторів народньої освіти: «зamazати рота українцям не можна: коли кому захочеться прочитати лекцію про укр. мову або укр. культуру — прошу! Пи-

тасте, чи буде українізація адміністративних установ? Так адміністративні одиниці не українізуються, українізуються тільки школи, але, на мою думку, це не перешкоджає справі. («Пр. Пр.» ч. 74). Отже виходить, що совіти надають усякі права нац. меншостям тільки на Україні, а що до тих українців, що опинилися в РСФСР, то для них, звісно, приміняють іншу мірку ніж до жидів чи росіян на Україні.

— Національні меншості на Україні. На з'їзді в Харкові тов. Бученко секретарь ВУЦВК, повідомив, що зараз на Україні є 900 нац. сільських совітів і 12 нац. райо-нів («Изв.» ч. 32).

— Жидівська колонізація. В обороні її виступив лалко на з'їзді сам Чубар. «На тому ґрунті, — говорить він, — що для жидівської колонізації уділено невеликий земельний фонд, наші вороги ведуть злومисну обмовну агітацію. В дійсності ж жиди-хаїбороби одержали менше ніж 10 відсотків всіх земель, що їх наділено за останні два роки переселенцям (а який процент жидів на Україні? Примітка наша). Селянство не повинно піддаватися на вудку антисемітів. Совітській владі до національності трудящогося байдуже. Ніякими привілеями (!) жиди у нас не користуються».

(«Изв.» ч. 81).

— Каліниндорфський район має на 18.000 населення жидів 15.600. Голова виконкому цього району тов. Страшун на запитання кореспондента «Известий» про взаємини між жидами і місцевим українським та німецьким населенням сказав: «відносини цілком дружельні. Це особливо виявилось в низці делегацій, що прибули на урочисте відкриття району і в своїх промовах підкреслили братське відношення до жидів

хліборобів і до самої організації нац. району».

(«Изв.» ч. 82).

— Засуха загрожує Україні. На цю небезпеку звертав увагу з'їзду Чубар.

(«Изв.» ч. 81).

— Нищення лісу. З лісу, що його передано селянам, «по хижацькому» вирубали вже 60.000 десятини. «Як що таке нищення продовжуватиметься і надалі, — каже Чубар — Україна буде без лісу».

(«Пр. Пр.» ч. 80).

— Садки на Київщині. З 7.000 десятин садків, які були до війни на Київщині, тепер «залишилося щось 3.000 десятин та й ті не дають майже ніякого прибутку».

(«Пр. Пр.» ч. 75).

— Промисловість на Україні. Докладно спинається над становищем промисловости на Україні на з'їзді голова верховної ради народ. господарства України тов. Сухо-млин, одмічаючи її значіння для всього союзу. В загальному союзнаму маштабі українська промисловість займає видатне місце, даючи: вугілля 74 відсотки, залізної руди — 77 відсотків, цукру — 82 відсотки, чавуну — 71 відсоток, криці — 55 відсотків, сільсько-господ. машин — 55 відсотків. Звичайно, совіти люблять вихвалитися, що вони у всьому не то досягли, але й перевершили довоєнний рівень. Цифри говорять інше: «металургія цього року досягне тільки 67 відсотків рівні 13 року».

(«Изв.» ч. 82).

— Хиби промисловости. З них Чубар одмічає такі: «Брак засобів — ось основна перешкода, яку ми зустрічаємо при реалізації нового будівництва. Промисловість працює без всяких резервів. Всюди «тонко», а «де тонко, там і рветься»... «Найсерьознішою хворобою промисло-

вості являється висока собівартість продукції» («Изв.» ч. 81). А Каганович з свого боку додає «язви, що роз'їдають нашу економіку: бюрократизм, зволікання, безгосподарність і т. д.»

(«Изв.» ч. 81). До загальних міркувань своїх товаришів конкретні приклади наводять Сухомлип. «Минулого року у будівництві промисловості, — говорить він, — мали місце великі хиби. Так наприклад, було збудовано гуту у Дніпропетровському, кілька олійниць у других районах України і нарешті гарбарню, і будівання всіх цих заводів оказалось нерентабельним і до певної міри економічно недоцільним». («Изв.» ч. 82).

— Підсумки цукрової кампанії. За минулої кампанії цукроварні внаслідок зменшення засівної бурякової площі, випустили тільки 42 мільйонів пудів цукру, — на 13 відсотків менше ніж торік.

(«Пр. Пр.» ч. 77).

— Всесоюзний з'їзд цукровиків скликається цього року в червні в Києві.

(«Пр. Пр.» ч. 80).

— Не все гаразд з кооперацією, як одзначає Чубар. «Кооперативна система не скрізь має довіря, — каже він, — в цьому часто густо винні керівники кооперативних організацій.» («Пр. Пр.» ч. 80). Про головного винуватця, що розхитав таку міцну українську кооперацію і зруйнував економічне життя України — окупаційну владу з її совітською системою, — Чубар звісно не згадує.

— Переселення з України. Цього року мають переселити з України 26.000 дворів. З них тільки 11.000 обіцяють переселити на південь України, а за межі України — 15.600 дворів. («Пр. Пр.» ч. 73).

— Нова позиція викачала з України більше грошей ніж сподівалися самі її організатори, а саме 12.500.000 карб. («Пр. Пр.» ч. 75).

* * *

— На Дніпрельстані. «Технічна рада визнала, що транспортний бік Дніпрельстану з погляду правильного розв'язання справи про вантажно-оборот на Дніпрі ще не досить ясно орацьовано, й просила НКШ подати в цій справі відомості, і після цього можна буде ухвалити певну постанову».

(«Пр. Пр.» ч. 77).

Призвів до такого відкриття після того, як уже розпочали роботи, проект інж. Могилка, про який ми згадували в минулому числі «Тризуба». «В тому випадку, коли буде прийнято проект інж. Могилка, каже професор Веденев, роботи доведеться відкласти на рік з огляду на необхідність знову переробити весь план спорудження Дніпрельстану». («Изв.» ч. 82). А голова управи Дніпрельстану тов. Квірінг з цього приводу зауважує: «власне, ніякого закінченого проєкта Могилка немає». («Пр. Пр.» ч. 77). Тут і сам Алах не розбереться у цій плутанині, але факт зостається фактом, — «в загальні схемі дніпровської проблеми не досить ясно вироблений транспортний бік». («Изв.» ч. 77). В зв'язку з цим розпочалася страшна горячка: «технічна рада ухвалила просити народній комісаріят шляхів «в срочном порядку» (не пізніше як через 10 днів) подати досить економічно уґрунтовані дані про можливий ваптажобіг по Дніпру». «Ці дані дозволяють підійти до рішення транспортного питання «вполне впределенно» («Изв.» ч. 77). Отже виходить тепер, що розробляли плани Дніпрельстану не «вполне определенно», хоч і будувати вже почали. («Пр. Пр.» ч. 77).

— Ганцібалова присяга. Хоч плани, по яких споруджають Дніпрельстан розроблено і не «вполне определенно», а проте тепер совіти вже певні, що доведуть справу до кінця. Гарантією тому заява робітників

Макєєвського заводу Всеукр. з'їздові у Харкові. Делегат заводу, як повідомляє кореспондент «Иза» (ч. 81), заявив: «лішімє последних піджаков, а Днієпрострой пастроім своїми сілами!» Певно, по ці сили і поїхав оце за кордон головний інженер Вінтер.

У ФРАНЦІІ.

— 2 - ий Український Церковний з'їзд у Парижі. 18 квітня відбувся 2-ий Церковний з'їзд Українських Парафій у Франції. З'їзд відкрився о 11 год. рано в помешканні Української Церкви промовами представника Укр. Автокефальної Церкви за кордоном і Голови Церковної Ради ген. О. Удовиченка. На з'їзді були представлені парафії в Парижі, Шалеті, Ліоні, Кнютанж (переданий голос), Оден-ле-Тіш. Головою з'їзду було обібрано п. І. Добровольського, заступником п. Рудичева, секретарем п. Васил'їва. З'їздом було зслухано привітання і благословення від архієпископа Укр. Правосл. Автокеф. Церкви в Америці і Канаді Іоанна Теодоровича та інші. Доклади Церковної Ради були прийняті до відома, а Раді винесено подяку і повну апробату. Виїсєно найголовніші гостанови такі: забезпечити пан-отця матеріально, поширити і розвинути церковне життя на теренах Франції і всіма засобами підтримати те, що досі здобуто. До нової Церковної Ради обібрано: — головою — ген. О. Удовиченка, членами: — І. Добровольського, Васил'їва, Юськевича і Бацуцу. З'їзд зачинено у вечері.

В наступному числі докладніше спинимося над звітом цього з'їзду.

— 4 - ий з'їзд Союзу Українських Емігрантських Організацій у Франції. 16-17 квітня в залі кафе дю Седр на 59, Rue Geoffroy Saint-Hilaire, Paris V, відбувся 4-ий з'їзд Союзу Укр. Емігр. Організацій у Франції. В наступному числі одведемо цьому з'їздові більше місця, але зараз

одмітимо тільки головне. З'їзд пройшов в дуже добрій, дружній і робочій атмосфері. Делегати були від Об'єднаної Громади у Франції, від Студентської Громади, від Громади в Шалеті, від Громади в Оден-ле-Тіші та від Ліону. Решта Громад, з огляду на тяжкі матеріальні умови із недавньої економічної кризи і безробіття, не змогла прислати делегатів, але надіслала багато привітань, з поясненням, чом не можуть прислати делегатів та з побажанням успіху в роботі з'їзду.

Головою з'їзду було обрано п. Вержбицького, заступником п. Васил'їва, секретарем — п. Бацуцу. З'їзд уважно вислухав доклади Генеральної Ради про діяльність і, прийнявши їх до відома, висловив своє цілковите задоволення. Новий склад Генеральної Ради виглядає так: голова — п. М. Шумицький, члени — д-р Л. Чикаленко, Косенко, Добровольський і Гончарів.

З найважніших постанов треба одмітити такі. Продовжено чинність Генеральної Ради на рік, а не на півроку, як було до цього; зменшено членський внесок з 5 фр. до 3 фр. місяшно; надано право кожній Громаді приймати участь в роботі Генеральної Ради, надсилаючи до неї свого представника, коли їй то потрібно; постановлено зробити реєстрацію членів Союзу; постановлено вислати привітання Заступнику Голови Держави А. Лівичькому, привітання графові М. Тишкевичеві з нагоди 70 ліття його народин, а крім того привітання з подякою за гостинність до франц. влади. Так само прийнято постанову висловити протест проти ганебного убивства Головного Отамана С. Петлюри та проти намірів большевиків, що хотять викликати національну ворожнечу між українською та жидівською людиністю, а так само і проти голосів жидівської преси, що накидає на ім'я Головного Отамана і на всю укр. націю пляму погромництва.

Крім того постановлено було покласти від імени з'їзду вінок на могилу Головного Отамана, на

що по підписному листу були зібрані гроші. Вінок було покладено 18 квітня ранком в присутності учасників з'їзду.

Треба зауважити присмну деталі: з'їзд зацікавив кореспондентів франц. часописів, що збирали відомості про укр. еміграцію у Франції та її життя.

— З діяльності Укр. Т-ва для Ліги Націй. 22-24 лютого б. р. в Брюсселі відбулися збори різних комісій Унії Товариств для Ліги Націй (L'Union des Associations pour la Société des Nations.), в тому числі комісії по справам оборони національних меншостей. В засіданні цієї комісії приймав участь представник Управи Укр. Т-ва для Ліги Націй, п. інженер Андрієвський Дмитро. Між иншим до Комісії меншостей було прислано меморандум, від українців зо Львова, в якому вони протестували перед комісією проти розпоряджень львівської поліції, яка забороняла кілька разів скликання зборів для утворення Українського Т-ва для Ліги Націй у Львові, а одні збори передчасно зачинила. Представники галицького громадянства протестували проти незаконного поводження польської поліції, посилаючися на офіційно засвідчені протоколи поліції та пояснюючи, що Унія Т-в для Ліги Націй, завісивши в правах західно-українське т-во для Ліги Націй, що існувало за кордоном, обіцяла повернути т-ву всі його права, яко члена Унії, при умові, коли воно перенесе свій осідок до краю, там реорганізується і вступить у федерацію польських Т-в для Ліги Націй. Тим часом, поводження польської адміністрації унеможливило для Т-ва виконання поставленої Унією умови. Комісія меншостей ухвалила передати цей протест польській делегації для представлення комісії належного пояснення. Польські делегати, що були на засіданні комісії, в розмові з п. Андрієвським висловили свій жаль з приводу незаконного

поводження львівської поліції та обіцяли справу цю поладити таким способом, щоб українському громадянству Галиччини була дана повна можливість закласти Т-во для Ліги Націй в осідком у Львові.

24-го лютого до Брюсселю прибув другий делегат нашого Т-ва, гслова Управи, проф. А. Яковліз. Він мав побачення з генеральним секретарем Унії проф. Рюйсенном, поладив справу з грошевыми внесками т-ва, встановив повний звязок Управи т-ва з генеральним секретаріатом Унії та одержав вичерпуючі інформації про постанови Бюро Унії. Між иншим були одержані відомості, що на 25 травня в Берліні скликаються загальні збори всіх членів Унії, збори Генеральної Ради та Бюро Унії і різних її комісій. В звязку з цим Унава укр. Т-ва для Ліги Націй має одбути цілий ряд засідань, на яких будуть вирішені різні питання звязані з участю нашого Т-ва в зборах 25 травня, як от: вибір делегатів, виготовлення меморандуму про становище українського населення в різних державах та инші.

— К н ю т а н ж. 13 цього березня заходами Української Громади відбулося свято пам'яті народження та смерти Т. Г. Шевченка. Свято відбулося в м. Альґрапжу, в салі «Пальм». Проґрам був розроблений на спільному з'їданню Управи Громади та комісії по влаштуванню свята. Проґрам складався з реферату, п'єси на 3 дії «Остання жертва» та концертного відділу. На нашому національному святі було декільки сот присутніх.

Слід побажати, щоб наш аматорський гурток і на далі відносився до своєї праці з таким захопленням, як в цей раз, то успіх буде забезпечений.

Що-ж до Громади, то вона починає мало по малу кристалізуватися. Елемент, котрий називає себе передовим, а не передовим-руйнуючим, один за одним поти-хеньку «ушивається» з Громади.

Вони бачуть, що тут їм праці немає, їхня провокаційна робота не знаходить ґрунту в Громаді, а проте не залишають Громади в спокої, як це показує те, що трапилося на останніх загальних зборах Громади.

Де-кільки членів Управи Громади на чолі з головою п. Афнером подали були до демісії і в неділю, 20 березня, відбулися загальні збори, на котрих і були довибрані нові члени в Управу Громади. Нова Управа вибрана на повний шостимісячний термін. Склад Управи такий: голова — Афнер, члени: Галушко, Снігур, Гайдамака та Гайчук. Група більшевизанів явилася на збори з метою зірвати їх, але тому, що наше громадянство вже досить добре знає цих осіб, то їм це не вдалося, і врешті їй всій компанії прийшлося залишити збори. Але треба зауважити, що де-котрі особи з тої компанії заявляють претензію, чого, мовляв, громадянство не запрошує їх бути членами Громади. Ну, що на це можна їм сказати? Хіба тільки те; що Громада бува міцною не кількістю, а лише якістю.

На цих зборах обібраний від Кіотанжської Громади і представник на 4-ий З'їзд Союзу Укр. Емігр. Орг. у Франції п. Таран.

Нечуй-Біда.

— Кресо. 19 березня ц. р. святковано роковини Т. Г. Шевченка. Влаштовано було виставу «Назар Стодоля», а хор виступив із традиційним «Заповітом» та кількома піснями. Вистава та пісні пройшли досить добре. Слід зауважити, що при Громаді хоч і помаду, але досить вперто провадиться праця по зорганізованню українського театру. Серед місцевих громадян знайдено також і відповідні сили для цього. Від Різдва це вже п'ята вистава. Я вже дописував, що пройшли досить гарно «Невольника» та «Хмара». Проведено також не зле «Сватання на Гончарівці»; «Кум Мірошник»

та «Назар Стодоля» — найліпше з усіх попередніх вистав.

Так відоме всім у Франції безробіття нас майже зовсім не торкнулося.

— С е н т-О б а н. В неділю, 27 лютого в помешканні Громади, прибраному зеленню, стрічками і портретом Головного Отамана С. Петлюри, відбулося свято проголошення самостійності УНР. Свято відкрив голова Громади вступною промовою, потім п. Ремаренко прочитав реферат на тему «Річниця проголошення соборності і незалежності Української Держави»: п. Черневський дав крім того короткий парис значіння проголошення святкованого акту. На кінці присутні вшанували вставанням пам'ять усіх полеглих за справу українського визволення. Було проспівано кілька пісень відповідних випадкові і на закінчення гімн «Ще не вмерла України».

Шевченкове свято відбули 20 березня. Урочисті збори відчинив п. Бондар вступним словом, а по проспіванню «Заповіту» п. Черневський дав нарис життя Т. Шевченка, а п. Гуля прочитав реферат на тему «Шевченко — пророк українського народу». Після свята переведено збір пожертв на парафію Укр. Автокеф. Правосл. Церкви у Франції.

На зборах 27 березня обрано нову Президію і делегата на 4-ий з'їзд Союзу Укр. Емігр. Орг. у Франції.

— Ш а л е т. З квітня в Шалеті на стаді Гутчинсона відбувся перший футбольний матч між українською дружиною і російською. Громада спромоглася організувати українську дружину, одягти її та підтримати в належний спосіб. Матч закінчився 1 на 1, але що треба одмітити, що публіки було сила сильна, причому маса росіян. Певне жадний матч не проходив в такій нервовій обстановці, як цей. І це зрозуміло. Причому характерна річ: російська команда грала увесь час з викриками, з лайкою, — наші стримано, мовчки.

Треба тільки побажати успіху

напій команді, яка є першою українською командою на терені Франції.

— Цікава статистика. М-во внутрішніх справ на запитання сенатора Жозефа Курт'є відносно кількості чужинської преси і товариств у Франції опублікувало таку статистику:

органів преси — 167, з них: англійських видань — 24, ірландських — 1, німецьких — 18, еспанських — 15, італійських — 30, грецьких — 3, старо-жидівських — 3, жаргон — 1, вірменських — 8, московських 21, українських — 3, грузинських — 1, польських — 14, угорських — 4, румунських — 1, сербських — 1, фламандських — 2, шведських — 1, мексиканських — 1, малгашських — 1, есперанто — 7, Ідо (інтернац.) — 2.

Товариств — 336, різних завдань, з них: московських — 105, італійських — 126, польських — 138, бельгійських — 13, швейцарських — 17, естонських — 1, українських — 8, грузинських — 5, вірменських — 29, грецьких — 10, скандинавських — 3, еспанських — 34, чеських — 3, сербських — 6, північно-африканських — 7, єгипетських — 6, португальських — 1, болгарських — 1, англійських — 11, американських — 13, жидівських — 6, люксембурзьких — 4, індонезійських — 1, японських — 1, данських — 2, бесарабських — 1, бразильських — 1, румунських — 1, голандських — 1, малгашських — 1.

В ПОЛЬЦІ.

— Хворість ген. В. Сальського. З Варшави нас повідомляють про хворість ген. В. Сальського, який ослаб на суставний ревматизм і примушений зоставатися в ліжку. Сподіваємося, що пильне лікування незабаром поверне н. генерала до здоров'я і дозволить йому знову взятися до своєї праці такої ви-

значної. Бажаємо хворому як найшвидшого одужання.

— Лодзь. 3-го квітня цього року в місцевій православній церкві св. Олександра Невського заходами Українського Комітету було відправлено перший раз у Лодзі панахиду з нагоди 66 річниці з дня смерті національного генія і пророка України Тараса Шевченка, на котрій були присутніми, грім української колонії, також співчуваючі місцеві громадяне.

У ЧЕХІІ.

— 11 березня в помешканні Укр. Респ.-Демокр. Клубу відбувся доклад М. Ермєйва на тему: «Умови фабричної та хліборобської праці у Франції». Згадавши коротко про господарчу кризу, яка в кінці минулого і початком біжучого року помічалася у Франції, бесідник зазначає, що криза вже помалу ліквідується і тому знову відкриваються перспективи для знайдення праці. Має на увазі працю фізичних робітників, бо можливості на влаштування інтелектуальних робітників по фаху майже немає. Фізичну працю на фабриках знайти досить легко, порівнюючи в короткому часі, Платня за працю задовольняюча, — так некваліфікований робітник місяшно виробляє 500-600 фр., кваліфікований — 800-1.000 фр. і вище. Заробітної платні цілком вистарчас на прожиття. Для характеристики цього бесідник подає ціни необхідних життєвих потреб (помешкання, страва, одяг та інше), з яких можна скласти уявлення про екзистенц-мінімум в містах.

Що торкається праці в галузі сільсько-господарській, то умови для знайдення її більш сприятливі, ніж праці на заводах. Треба мати на увазі, що француз не кохається в хліборобстві, віддаючи перевагу праці в містах, тому легко віддає в аренду свій масток, а сам прагне до міста.

Теж явище помічається і у хліборобських робітників, котрі при першій можливості стараються змінити свою працю на фабричну. Цей момент утворює сприятливу кон'юнктуру для влаштування на хліборобську працю емігрантів, а то чи як робітників чи як орендарів менших сільсько-господарчих об'єктів. Що торкається хліборобських робітників, то їх потреба у Франції велика і влаштуватися на хліборобську працю легко; особливо легко дістати сезонну працю, яка без труднощів може перейти на працю сталу, бо господар радо прохарчує в лімі робітника, щоб мати в літі потрібну працювальну силу. Що до оренди, то її у Франції дістати можна досить легко и на вигідних умовах. Маєтки орендуються звичайно за певну частину натурального зиску. Орендатор дістає в оренду разом з землею живий та мертвий інвентар, насіння, а в певних випадках може дістати й натуральні засоби для прохарчування до нового врожаю, коли б не мав потрібних фінансових середників в першому році оренди. Маєтки здаються в оренду звичайно родині, або спіліці орендарів, які власними силами господарюють на маєтку. При доброму зручному господарюванні на добрій фермі можна сподіватися річного прибутку 6.000-7.000 фр.

Техніка діставання маєтків в оренду для українських емігрантів ще не налагоджена. У москалів ця справа поставлена досить добре. Вони дістають оренди за посередництвом особливих своїх комісії, які знаходяться в звязку з власником і які підшукують маєтки для оренди.

Далі референт зупинився на спеціальних галузях сільського господарства (скотарство, винарство, молочарство). В кінці докладу приходить до заялючення що у Франції можливості для влаштування української еміграції кращі ніж в інших країнах. Треба лише подбати про усунення перешкод, які ставить французський уряд при переїзді до Франції.

Б.

— 19 березня в помешканні Укр. Респ.-Демокр. Клубу в Празі відбувся доклад проф. М. Славінського на тему: «Проблема замирення сходу Європи».

На початку докладу референт переглядає стан готовності різних народів Європи до самостійного державного існування перед революцією 1917 року та процес боротьби українського народу за державну незалежність в роках революції. Перейшовши до самої теми докладу, бесідник зупиняється на поодиноких проектах вирішення питання замирення сходу Європи. Проекти ці поділяє на три групи: 1) московські, 2) українські і 3) європейські. З московських проектів виразно виступають три проекти: 1) реставрація єдиної Росії, 2) збудування федеративної Росії, 3) збудування євразійського сходу Європи. З українських проектів згадує: 1) проект замирення сходу Європи шляхом утворення 3-х трудових монархій (Україна, Московщина, і Білорусія). 2) проект створення ліги соціалістичних республік сходу Європи. З європейських проектів зупиняється на: 1) проекті відбудування єдиної Росії, 2) збудування сполучених штатів сходу Європи і 3) збудування республік на регіональній системі. На закінчення свого докладу референт говорить, що українці мають поставити своїм девізом збудування на сході Європи самостійних демократичних республік, звязаних в регіональній союзи.

Після докладу відбулися дебати, в яких брати участь п. п. Клименко, *Феденко, Мезенців і Бойдульник.

Б.

Укр. Республ.-Демократич. Клуб в Празі. 1-го квітня в помешканні Клубу в ресторані «у Єлєня» відбувся доклад проф. А. Яковлева на тему «Традиції української державности». В докладному рефераті автор дослідив, як традиція української державности з

найдавніших княжих часів і до часу проголошення Центральною Радою незалежності і суверенності України проходить, не зважаючи, не перериваючись в тих чи інших формах через усю історію України. Доклад прослуханий був з великим зацікавленням і викликав широкі дискусії.

Іст.-Філологічне Товариство в Празі.

29-го березня з докладом на тему «Проект договорів гетьмана Виговського з Московією» виступив проф. А. Яковлів. Докладчик детально проаналізував зміст і з'ясував дійсне значіння першого договору Виговського з московським царем оскільки то було можливо зробити на основі опублікованих матеріалів, бо точний текст договору досі невідомий. Аналізуючи другий договір, який ніби був стороною признаний, але в дійсності в життя не увійшов, докладчик підкреслив, що в договорі цьому Москва, очевидно, вже знаючи про умову Виговського з Шведами, ніби занобігас перед гетьманом, просить його посередництва у відносинах з Шведами, визнаючи отже зносини гетьмана з чужеземними державами. В проекті третього і останнього договору московський цар, наляканий наміром гетьмана порвати з Московією, йде на найбільші уступки, готов забрати Шереметєва з Київів, вивести московське військо з України і т. и. Це вже договір дійсно рівного з рівним, і можливо, що він мав би великі наслідки, якби був затверджений, але він спізнився, бо Виговський вже одверто став на ґрунт збройного розрішення справи, і царський посланець Трубецький не зміг уже передати йому проекту договору.

Після доповіді відбулися довші дискусії, а потім проф. В. Щербанівський відчитав доклад: «До питання про шнурову кераміку на Україні», — перший з серії докладів, що мають завданням висвітлити, чи ми, українці, дійсно належимо до

Євразії, чи мали з давен-давніх звязки з східно-північною Європою, чи з Європою західною.

5 квітня з докладом на тему «Становище українського театру в першій половині XIX століття» виступив проф. Д. Антонович. Доклад викликав загальне зацікавлення і обмін думок.

— Союз Українських журналістів і письменників 26 березня після довшої перерви поновив свої літературні вечірки в Горніх Червоноцях під Прагою. На вечірці 26 березня поет Борис Гомзин прочитав кілька гарних нових, ще не друкованих своїх віршів, а п. Мик. Тобилевич своє нове гумористичне оповідання «В ЧУК» (Чесько-Український Комітет). В кінці, як зичайно, відбувся обмін думок з приводу прочитаного.

— Академічна Громада при Українській Господарській Академії в ЧСР просить нас умістити наступне: На замітку в ч. 8 (66) стор. 27 рубрика: хроніка — в Чехословаччині. — Подсбриди дня 4. 11. 27 р. Управа Академічної Громади при Укр. Господ. Академії в ЧСР повідомляє, що член Громади студ. Фесенко Борис є козак Кубанського Війська і платить безперервно встановлений Загальними Зборами відсоток оподаткування для Комітету по вшануванню пам'яті С. В. Петлюри в Подєбрадах: рівно ж і не будучи в складі Громади, від згаданого оподаткування не відмовлявся.

Друга робітнича Олімпіада в Празі має відбутися в початку липня біжучого року. Чесько-словацьке робітництво жваво готується до Олімпіади і сподівається виставити до 20,000 учасників. Українці теж беруть участь в Олімпіаді. Досі зорганізовано 80 жінок і 50 чоловіків піших з еміграції і 60 верхівців з Підкарпаття.

Професори Київської Укр. Академії Мистецтва в Празі. До Праги прибули професори Української Академії Мистецтва у Києві М. Бойчук, В. Седляр та А. Таран, що відбувають саме тепер наукову подорож по Європі. 1-го квітня в помешканні Студентського Дому в Празі мав відбутися їх доклад на тему «Мистецтво на Радянській Україні». Після докладу мали бути «запити» (не дискусії, боронь Боже). Цікавих послухать совітських гостей зібралось чимало, але з коротеньким докладом виступив тільки В. Седляр, надто молоденький та жвавий директор технікума керамічного в Межигір'ю під Київом; до того ж говорив він не про мистецтво на Світській Україні взагалі, а власне тільки про історію утворення і «пролетарське» завдання, досить таки обмежене, керамічної школи в Межигір'ю, славного колись на цілу Україну та й по-за межами її знаменитим «межигорським фаянсом». Доклад влаштований був тутешнім Совітським Т-вом імени Т. Шевченка, і коротке слово за ним сказав і сам секретар тутешньої Совітської Місії п. Калюжний.

ВИВЛІОГРАФІЯ.

Sammlung Götschen.
Ukrainisches Lesebuch mit Glossar von Prof. Dr. Stephan Smal-Stocky. N955. Berlin und Leipzig, 1927, st. 133 in 16.

Цей новий випуск відомої бібліотеки Götschen уявляє собою Українську хрестоматію для німців. Вона складається з цілого ряду невеликих статей і зразків української поезії; починається статейкою — «Наш край», далі йдуть: «Національне ім'я укр. народу» А. Кримського. (ст. 19-11), «Короткий огляд історії України» — М. Кордуби (11-15 ст.), «Україна з часу світо-

вої війни до нині» — Д. Дорошенка (ст. 15-21), далі маємо «Короткий огляд української літератури» — В. Сімовича (ст. 21-36), «Про українську народню словесність» — Н. Гнатюка (ст. 47-51) і цілий ряд інших дрібніших. Крім того: кілька поезій Шевченка, Франка, Федьковича, Руданського, Самійленка; кілька народніх пісень, одна дума, кілька казок та оповідань. Нарешті українсько-німецький словничок (ст. 85-133).

Хрестоматійка уложена досить цікаво, але її практичне значіння зводиться в нівець тим, що упорядчик, невідомо з яких причин, додержується т. зв. фонетичного правопису, який не уживається тепер ніде, ані на Великій Україні, ані в Галичині, ані в еміграційних виданнях. Навіщо бідному німцеві сушити собі голову трудним правописом, якого у практиці тепер ніхто не уживає? Адже ж хрестоматія уладжена не для спеціалістів-філологів, а для широкої публіки... Дуже жаль, що ця вузька правописна виключність позбавить книжечку її практичної ваги.

Книголюб.

— Нові студії з історії Києва Володимира Івановича Щербини. Видала Українська Академія Наук на пошану п'ятидесятиліття його літературно-наукової діяльності. У Києві. 1926. ст. XXXIX 164. in 8.

Книжка видана, як годиться ювілейному збірникові, з кількох статей про ювілята, з бібліографією його творів і портретом. А головний зміст її складає низка статей самого В. І. Щербини про старий Київ. Маємо три загальні «Нариси з історії Києва», відколи преднанно його до московської держави до початку світової війни і революції (1654-1914), «маємо розвідку про «Давні плани міста Києва (1638-1837)» про різні київські околиці, старі установи, про де-яких старих діячів київ-

ських. Все це праці досі ще не опубліковані і тим більш цікаві.

У вступній статті акад. М. Грушевський каже про шановного ювілянта, що «він до свого щиро гуманного раз добром налитого, і вічно не холодующего серця пригортає і все те людське, що знаходиться у минулому, без злоти, без упередження, що найбільше — з легкою беззлобною іронією сплячучись на проявах людської слабости і короткозорости. І тільки для насильств над людським духом, людським сумлінням у нього не знаходиться ніде слова поблажки і пробачення». Які гарні слова, і який жаль, що автор цих слів так мало і так рідко прикладає їх до себе, до своєї діяльности, особливо тепер, коли він працює в царстві «насильства над людським духом і людським сумлінням».

Книголюб.

«Natio» №1-2. Січень-лютий 1927 р. Журнал, присвячений національним справам у Польщі. Місячник. Виходить у Варшаві.

Нарешті вийшло в світ перше число місячника «Natio», про якого в пресі подавалися не раз відомості. Останні чутки були про те, що його конфісковано, але як бачимо, вони не справдилися. Друкується журнал чотирьма мовами: польською, німецькою, французською та англійською. Ледве чи щаплива ця думка. Вистарчило б, певно, однієї французької чи англійської мови, щоб журнал знайшов собі скрізь читача, а наомиць міг би подати в четверо більше матеріалу. Коротенька передовиця зазначає як мету цього видання — бажання інформувати політичних діячів Польщі та Європи про стремління національних меншостей в Польщі, про їхні ідеали, про їхню боротьбу, їхні поразки та перемоги.

Інформації про укр. національну справу дає стаття д-ра Дмитра Левицького, президента

УНДО, під заголовком «Сучасний політичний стан та стремління українського народу». Коли взяти на увагу, що стаття містить інформації не тільки про укр. населення Польщі, а й про всі інші території, окуповані нашими сусідами, то приходить висловити жаль, що українській статті одведено всього тільки 5 ½ шпальт, тоді, як напр. литовській справі та жидівській по 7; наче умисно, чим численніша «меншість», тим менше їй одведено місця. Здається нам, що краще б було для справи, коли б автор не торкався був взагалі стану укр. справи в ССРСР, бо об'єктивний читач напевне не задовольниться цими інформаціями відносно УССР і буде шукати їх десь інде. І хоч як правдиво викладено все те, що подає шановний автор, все ж у читача мимоволі з'явиться питання, на яке, на жаль, автор відповіді не дає: чому з галицької преси так легко довідатись про національні стремління укр. народу до національної емансипації, до самостійности і чому чуємо з преси совітської тільки запевнення у вірности Москви. Про що свідчать такі голоси? Чи про волю друку в Польщі чи про давнє «благоденствіє» «од молдаванина до фіна» в Московії? На нашу думку, об'єктивність вимагає повного освітлення всіх від'ємних і додатних сторін життя в усіх частинах окупованої нашої землі, і те, чого дарма праця сподіватись від Петрушевичевського-Порайківського табору, все ж хотілося б почути від голови УНД. Але й по при все те статтю п. Д. Левицького треба розглядати, як відрадне з'явище в літературі чужоземними мовами про нашу справу, і з певністю можна сказати, що вона зробить своє діло у відповідних колах європейської політичної думки. Дуже вдало і цікаво складено відділ укр. хроніки, і він творить так само, як і стаття, солідний вклад в ті відомості, які має європейський читач про нашу справу.

Треба вітати появлення в світ

вартісного журналу, кожне число якого буде висвітлювати, як об'єкт передовиця, «національну проблему в Польщі, яка творить частину національної проблеми в цілій Європі».

І. Г.

«Вольные Горцы». Не-
переодический жур-
нал. Орган народной
партии вольных гор-
цев Кавказа: N 1. Пра-
га. 26. III. 27. г. ст. 24.

Мало знаємо ми про життя і в минулому і в сучасному цих наших близьких сусідів — вільних верховинців — наших природних союзників, що в своїй боротьбі за волю та незалежність викликали не раз в серцях кращих людей світу найгорячіші почуття симпатії та подиву. «Вільні верховинці північного Кавказу» — це речення покриває собою численні різноплеменні та різномовні народи, що заселяють тепер головний хребет Кавказських гір з його узбіччями. Народи з славетним минулим, з високою культурою, з найдавнішою в Європі мовою, тяжкою долею історії зведені до нечислених племен, що просто загубилися зараз в широким та вузьким долинах могутнього Кавказу, дожили до 20-го століття, до віку, коли гасло національної незалежності та рівності знову підняло їх на боротьбу за своє національне та культурне визволення.

Нам, українцям, близькі вони не тільки як сусіди, з якими нас єднає спільна боротьба з спільним північним ворогом, близькі вони нам і культурою своєю, близькі нам і по крові. Це ждалекі їхні предки заселяли колись Україну і чи по під назвою Кимеріян чи скитів чи алаївців дали основу тій людській масі, що пізніше змішавшись з слов'янами, прийнявши мову слов'янську, витворила українську сучасну націю, зівставшись в основних своїх культурних рисах тою самою, якою вона й була і раніше. Недавня історія наша, повсякчасна боротьба з північною скерувала стижку нашу на південь

і в 18 і 19 століттях ми були вже зброєю в руках нашого «північного брата», який знищивши нашу волю, нашими руками нищив волю Кавказу. Багатомбагатом, як каже Т. Шеченко в поемі «Кавказ», «же за Україну, а за її ката, довелось пролити кров добру — не чорну: довелось запить з московської чаші московську отруту»... Але минулось. На руїнах великої імперії — «тюрьми народів» дають могутні прояви нового життя і більші і менші пригнічені народи. Гасло незалежності єднає їх з одну сім'ю, в одну спілку. Тому то з захопленням, з гарячковим інтересом перебігаєш, очима сторінки цього невеличкого, але цінного журналу, знайомишся з минулим лихоліттям 19 віку, з морем крові, що розлилось тоді і не висихає і досі... Яка страшна і яка до дрібниць знайома нам з власного нашого життя епопея... Але до щастя, до нових форм життя дорога йде, очевидно, через ці криваві моря та ріки. І тепер Кавказ не той, що колись. Не чвари, не патріотизм одної якоїсь долини чи пагорка, що так облегує Москву її заборчу політику, а ідея «створення конфедеративної кавказької держави» керує сьогодні багатоплеменним Кавказом, єднання цієї держави та співробітництва з Україною, Білоруссю, Туркестаном — от ідеї, якими жива сучасна інтелігенція Кавказу і які висловлює передовиця органу «народної партії вільних верховинців Кавказу».

Низка історичних оглядів, статей та поезій як найкраще передають думки та настрої того кола людей, що згуртувався коло цього симпатичного органу, коло цієї високої справи.

Не можна не зазначити деяких хиб з чисто редакційного боку, які можливо з чисто технічних причин найшли собі місце. Перша хибка — це цілковитий брак хроніки культурного та громадсько-політичного життя сучасного Кавказу. Цей брак

хроніки надає занадто емігрант-хроніки надає занадто емігрантського вигляду журналові, а тому цілком зрозуміло не заїм-понує скептично настроєному читачеві, який, як Хома той невірний, чекає не декларацій та спогадів, а проявів життя та маніфестацій його стихійної ходи. Хибу журналу творить також певна неупорядкованість в рос-

кладі матеріялу, яка особливо почувається в кінці, починаючи з 18 сторінки. Звичайно, на її хиби можна б і не звертати уваги, коли маєш перед собою тільки одно перше число і тим більше, що, те, що воно дає, — від сторінки до сторінки цікаве і повне бадьорого молодого життя.

I. Г.

Від редакції.

Наступне число «Тризуба» з огляду на наші Великодні Свята вийде 8 травня.

З М І С Т.

Христос воскрес! — ст. 1. Париж, неділя, 24 квітня 1927 року — ст. 2. Пам'яті П. І. Чижевського — ст. 6. В. Прокопович. «Дух бодр» — ст. 6. О. Білоусенко. Уривки з пам'яті — ст. 12. І. Ку-мович. Перегорнута сторінка — ст. 14. М. Є. Из споминів про П. І. Чижевського — ст. 16. О. Вілінський — Де-які спогади про П. І. Чижевського — ст. 19. І да Б - ка. Останні місяці життя П. І. Чижевського — ст. 21. П. Чижевський (некролог) — ст. 26. O b s e r v a t o r. З міжнародного життя — ст. 27. Лист з України — ст. 29. З преси — ст. 32. Хроніка: З Великої України — ст. 34. У Франції — ст. 39. У Польщі — ст. 41. В Чехії — ст. 42. Бібліографія — ст. 45.

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ХОР ПІД ОРУДОЮ п. АНДРІЯ ЧЕХІВСЬКОГО.

В середу 27-го квітня ц. р. в ЗАЛІ «GAVEAU», 45-47 rue de la Boetie, Paris, відбудеться концерт українського національного хору. Сольові співи виконають: пані Невська, Дерібезова, панове Леонов, Мазуренко, Чехівський і Михайлік.

Початок о 9 год. вечора.

Ціна від 5 до 30 франків.

Le Gérant : Mme Jeanne de Carvalho Gerzain.

Soc. Anon. Imprimerie de Navarre, 5, rue des Gobelins, Paris.